

Anadolu'da 27 Mayıs: Bursa, Erzurum, Gaziantep (1960-61)

Boğaç Erozan

*İstanbul Bilgi Üniversitesi, Dolapdere Kampüsü, Dolapdere, Beyoğlu, İstanbul
e-posta: berozan@bilgi.edu.tr.*

Gülperi Karayel Aslaner

*Barbaros Mh. Gülbahçe Sk. Barınak Sitesi, Altunizade, Üsküdar İstanbul
e-posta: g_peri@hotmail.com.*

Özet

Bu makale 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin Anadolu'da nasıl deneyimlendiğini anlamaya yönelik bir çabayı içeriyor. 27 Mayıs ile ilgili çalışmalarda genellikle ihmal edilen Anadolu deneyimini, müdahale gününden 1 Ocak 1961'e kadar olan kısa dönemde inceliyoruz. Örneklemimizi üç il oluşturuyor: Bursa, Erzurum ve Gaziantep. Bu illerde neler yaşandığını anlayabilmek için en verimli kaynaklardan olduğunu düşündüğümüz yerel gazeteleri sözü edilen dönem içerisinde inceliyoruz. Toplamda taranan 6 gazeteden elde ettiğimiz sonuçlara göre, 27 Mayıs'a ilişkin egemen bazı genellemelerimizi gözden geçirmemiz gerekiyor. Bulgularımız, 27 Mayıs'ın taşrada kimler tarafından benimsendiğini ortaya çıkarmakla kalmıyor, çok çeşitli benimsenme –ve sonrasında benimsetme– usullerini de görünür kılıyor. Yalnız askeri yönetimin değil, yerel yöneticilerin, elitlerin, gönüllü dernek ve kuruluşların bu süreçteki faaliyetlerini tespit edebiliyoruz. Dahası, 27 Mayıs sonrasında Anadolu'ya yönelik yoğun, kapsamlı ve programlı propagandanın niteliği ve aktörlerine yönelik bilgi edinebiliyor, aynı zamanda 27 Mayıs'a muhalefetin engellenme gayretlerini de öğrenebiliyoruz. Son olarak, Anadolu'da 27 Mayıs'a karşı tepki ve protestoların küçük de olsa varlığı ve devamlılığını ortaya koyabiliyoruz. Dolayısıyla, 27 Mayıs'a karşı bir hareket ya da protesto olmadığı yönündeki genel kabulü yeniden düşünmemiz için de bu çalışma bir araç olabiliyor.

Anahtar kelimeler: 27 Mayıs 1960, Bursa, Erzurum, Gaziantep, yerel gazeteler.

1. Giriş

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinin Ankara ve İstanbul'da sokağa çıkma yaşağına rağmen büyük coşkuyla karşılandığı biliniyor. Bu iki büyük ilde özellikle gençliğin alanlarda, tankların üzerinde çekilmiş kutlama fotoğrafları dönemin gazete ve dergilerinde görülebilir. Ankara ve İstanbul'daki coşku görüntüleri, 27 Mayıs'ı yapanlar ve destekleyenlerce,

genel anlamda halkın geniş tasvibi olarak yorumlanmıştır (Özkaya, 2005: 185, 207; Esin, 2005: 104). Cumhuriyet Halk Partili (CHP) Metin Toker, 1974 yılında Nazlı Ilıcak'a verdiği röportajda 27 Mayıs'ın nasıl karşılandığına dair şunları söylemektedir: “27 Mayıs hareketi halk tarafından, memleketin kuvvetleri tarafından haklı bir davranış olarak telakki edildiği için, o gün muvaffak oldu. Ve o sabah herkes sokaklarda oynadı... 27 Mayıs öğleden sonra Ankara'yı gören herkes vicdanında en ufak tereddüt duymadan emin olmuştur ki, bu hareket beğenilen bir hareket olarak alkışlanmaktadır” (Ilıcak, 2010: 30). Milli Birlik Komitesi (MBK) üyelerinden Kamil Karavelioğlu da, “27 Mayıs'ı sağduyulu vatandaş kesimi özlemiş, sabırsızlıkla beklemiş ve de coşku ile karşılamıştır. Vatan Cephesi... bile ‘gık’ dememiştir” şeklinde bir genel tespit yapmıştır (Karavelioğlu 2007: 171).¹ Bu yazıyı harekete geçiren ise, şimdiye kadar üzerinde fazla durulmamış bir sorudur: İstanbul ve Ankara dışında, Anadolu’da 27 Mayıs nasıl karşılandı?

Erik Jan Zürcher, 27 Mayıs'ta öğrenciler ve aydınlar arasında İstanbul ve Ankara’da büyük bir coşku görüldüğünü ancak ülkenin geri kalanında buna rastlanmadığını, kırsal alanların tedirginlik verici bir sessizliğe büründüğünü ifade eder (Zürcher, 2004: 241). Araştırmamız, bu görüşün gerçeklerle tam uygun olmadığını göstermektedir. Anadolu’da 27 Mayıs, *istisnasız herkes* tarafından coşkuyla karşılanmış değildir. Ancak *hiç* beğenilmediğine, benimsenmediğine ilişkin genelde Demokrat Partili (DP) kaynaklarda yer alan bir genelleme (Burçak, 1991: 8, 38; Tomuş t.y: 32) de yapılamaz. Zira her ilde 27 Mayıs’tan memnun CHP’li az çok bir kitle bulunduğundan, Anadolu’nun birçok yerinde 27 Mayıs’a destek gösteri ve eylemleri başlatılabilmektedir. İstanbul ve Ankara dışında Salihli, İzmit, Bursa, Alanya, Alaşehir, Gölcük, İskenderun, Uzunköprü, Kuşadası, Trabzon, Burdur, Muş’ta mitingler, Turgutlu, Bayburt, Çankırı, Edremit’te törenler yapılmış (*Milliyet*, 3 Haziran 1960); altın ve alyans bağış kampanyalarına² Kemalpaşa, Tire, Alaşehir, Hakkâri, Bursa, Denizli ve Umurbey’den katılımlar olmuştur (*Milliyet*, 13 Haziran ve 22 Haziran 1960; Savcı, 2006: 80-8). DP’nin “kalesi” olarak bilinen İzmir’de ve Aydın’da bile mitingler yapılmıştır (*Milliyet*, 27 Haziran ve 4 Temmuz 1960; Kanat, 2009: 101). Katılanlar arasında, askeri kesim ve bürokratların yanı sıra, gençlik ve öğretmenler en dikkati çeken gruplardır. Aydın’daki mitinge ilişkin bir haberde “Aydın gençliği, Adnan Menderes, Ethem Menderes, Namık Gedik’i hemşehrilikten çıkarttular” denilmiş, “Böyle hemşehrilere lanet olsun” pankartı taşındığı vurgulanmıştır (*Milliyet*, 4 Temmuz 1960). Bu gösterilerde, bilimsel bir kesinlikle söylemek zor olsa da, DP döneminde

¹ Gazete ve hatıralardan yaptığımız alıntılarda Türkçe ve imla bozukluklarını düzeltmedik (yazarın notu).

² Ekonominin düzeltilmesi ve altın stoklarının artırılması amacıyla Birinci Zırhlı Tugay mensup ve eşleri tarafından başlatılan ziynet eşyası ve altın alyansların hazineye bağışlanması kampanyası, Haziran 1960’dan itibaren yayılarak Türkiye çapında genişlemiştir (*Milliyet*, 9 Haziran 1960).

baskı altında olan CHP yanlılarının ön planda oldukları tahmin edilebilir (Toker, 1991: 22; ayrıca bkz. Özdemir, 2009; *Gaziantep Kültür Dergisi*, 10 Haziran 1960: 144). Ancak bazı yerlerde (örneğin Diyarbakır) gösterilere DP'lilerin de katıldığı belirtilmektedir (Ekinci, 2010: 395).

Aksi yönden bakarsak, yerel kaynakları incelediğimizde, 27 Mayıs'a karşıt olarak halkta hiçbir tepki oluşmadığı tezi de isabetli görünmemektedir. Kemal Karpat'ın da işaret ettiği üzere 27 Mayıs karşıtı geniş ölçekli bir halk hareketi görülmemiştir (Karpat, 2004: 266). Bunu, DP'li Rıfki Salim Burçak, halkın "tahammül göstermesi" olarak yorumlar (Burçak, 1976: 293; Burçak, 1991: 39). Ama zaten MBK, bu tür hareketlerin olabileceği ihtimalini gözeterek sert tedbirler almıştı. MBK, yayınladığı 3 numaralı tebliğ ile bir uyarı yapmış ve bütün siyasi parti faaliyetlerini, yürüyüş ve toplantıları yasaklamıştı (*Akdevrin*, 1960: 53). Ancak MBK'nde bir DP'li ayaklanması yaşanacağı endişesi sürmekte olduğundan, 26 numaralı tebliğde 27 Mayıs karşıtları sert bir dille uyarılmıştı: "Kan dökülmeden başarılan müsbet faaliyetlerimizi baltalamak bedbahtlığını gösterecek, kardeş kavgasına sebep olacak bozguncu unsurlar kat'i olarak bilmelidirler ki; yapacakları en ufak bir hareket insafsızca bastırılacak ve halen hayatları emniyette bulunan zevatın akıbetleri tehlikeye düşecektir" (Erdemir, 1961: 303; Özdağ, 2004: 253-4).

Bütün bunlara rağmen ülkenin birçok yerinde küçük ölçekli protesto olaylarına rastlanmaktadır. Bizzat Cemal Gürsel tarafından açıklandığı üzere, "27 Mayıs inkılabına aykırı hareket" nedeniyle 17 Eylül 1960 itibarıyla gözaltına alınan kişi sayısı 2947'dir (*27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları [BKT]*, Cilt 1, 2010: 167). 17 Haziran 1960 tarihindeki Bakanlar Kurulu toplantısında Devlet Bakanı Amil Artus, "memleketin her tarafı Ankara gibi sakin değildir. Birtakım yeraltı, sinsi faaliyetler mevcuttur" demektedir (*BKT*, cilt 1, 2010: 171). Büyük gösteriler düzenlenmemiş ya da düzenlenememiş olması, direniş ve protesto olmadığını göstermez. Çalışmada ortaya çıkardığımız yerel hoşnutsuzluklar ve küçük çaplı eylemler, 1961 Anayasa referandumuna %40'a yakın bir oranda "Hayır" diyen kesimin dinamiklerinin anlaşılmasında önemli olacaktır. Bütün aleyhteki propagandaya rağmen, DP'ye destek veren kitle 27 Mayıs sonrasında çözülmemiş ve bu, referanduma büyük ölçüde yansımıştır.³ Bu kitlenin sesi, 1961 ve 1965 seçimlerinde Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi'ne (YTP) verilen destekle tam olarak duyulur olacaktır.

Araştırmamızda, özetle, 27 Mayıs 1960 sonrasına dair egemen bazı genellemelerin isabetsizliği gösterilecektir. 27 Mayıs askeri müdahalesinin taşrada nasıl algılandığı ve karşılandığı, 27 Mayıs'ın meşruiyet kazanması için buralarda ne gibi çalışmalar yapıldığı, taraftar veya muhalif grup

³ 1961 Anayasası'na yüksek oranda "Hayır" verilmesi (%61,7 Evet; %38,3 Hayır), 27 Mayıs yanlısı çevrelerde şaşkınlık ve bir nevi hayal kırıklığı yaratmıştı (Toker 1991: 234). DP'ye 1957 seçimlerinde yaklaşık 4,5 milyon oy verilmişti ve Anayasa referandumuna "Hayır" oyu verenlerin sayısı da yaklaşık 4 milyon idi (TÜİK 2012: 25; TÜİK 2008: 2).

dinamiklerinin neler olduğu gibi sorular, Anadolu'dan seçilen bir örneklem üzerinden cevaplanmaya çalışılacaktır.

2. Kaynaklar ve araştırma

Araştırmamız, üç ilden oluşan bir örnekleme dayanmaktadır: Bursa, Erzurum ve Gaziantep. 27 Mayıs'ın kısa vadede yarattığı etki ve tepkileri görebilmek için bu üç ilde özellikle yerel gazeteler, 27 Mayıs 1960 – 1 Ocak 1961 arasında taranmış ve incelenmiştir. Yerel gazeteler, Gavin Brockett'in ifadesiyle “merkezi anlatının dışında”, önemli siyasal ve toplumsal dönemeçlerin merkez dışındaki insanlar üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından önemli bir rol oynamaktadır (Brockett, 2011: 145-6). Ulusal basına yansımayan birçok olay hakkında bilgi, yerel gazetelerden edinilebilmektedir. 27 Mayıs gibi önemli bir olayın, örneğin Erzurum'da, Erzurumlular için ne anlama geldiğini, yarattığı heyecan ve tepkinin ne olduğunu öğrenebilmek için ulusal gazeteler yeterli olmamaktadır. Yerel gazete, bu alanda sınırlı sayıdaki anı kitaplarının ve sözlü tarih verilerinin yanında en değerli sistematik kaynaktır⁴. Diğer yandan, Benedict Anderson tarafından vurgulandığı üzere yerel gazetenin, yerel düzeyde tekil ve belki de önemsiz görülen olaylardan haber vererek, yüz yüze gelemeyen insanları merkezi bir ortak deneyimde birleştirdiği de önemli bir noktadır (Anderson, 2006: 78). Bu doğrultuda, Fransız Devrimi döneminin yerel basınına inceleleyen Jeremy Popkin (1993), ulusal gündemin yerele ulaştırılmasında ve yerel düzeyde ulusal bir farkındalık yaratılmasında yerel gazetenin köprü işlevini vurgulamaktadır. İncelediğimiz gazetelerin hepsinde bu durum görülmektedir. Yerel gazeteler, ulusal gündemi yerel kamuoyuna taşımış; bir yandan da Anderson ve Popkin'in sözünü ettiği gibi, taşra insanının müdahaleyle gelmiş bir askeri idare (MBK) gerçeğini tanımasını kolaylaştırmıştır.

İncelediğimiz yerel gazeteler, Bursa *Hâkimiyet Milletindir* ve *Yeni Ant*; Gaziantep *Gaziyurt* ve *Yeni Ülkü*, Erzurum *Hürsöz* ve *Milletin Sesi* gazeteleridir. Kaynak çeşitliliğini sağlayabilmek için, hem 27 Mayıs'a sıcak bakan hem de mesafeli duran gazetelerden örnekler seçtik. Siyasal partileri destekleme konusunda ise bu gazetelerin mümkün olduğu kadar farklı olmasına gayret ettik. Yazılardan ve bazen açık ifadelerden görüldüğü üzere, Bursa'da *Yeni Ant* CHP, *Hâkimiyet Milletindir* DP yanlısı çizgideyken; Gaziantep'te *Gaziyurt* CHP, *Yeni Ülkü* ise DP'ye yakın yayın yapıyordu⁵.

⁴ Hatıra kitaplarını kullandık; ancak, sözlü tarih yoluyla elde edeceğimiz bulguları hakkıyla yansıtmamanın bir makale ölçeğini aşacağını düşünerek, bu aşamada sözlü tarih yöntemine başvurmamayı tercih ettik.

⁵ Bursa *Yeni Ant* gazetesi, 1945 yılında CHP İl Başkanı Şemseddin Dora tarafında kurulan *Ant* gazetesinin devamı olup, bizim incelediğimiz dönemde Derviş Sami Taşman tarafından yönetilmiş, başyazarlığını da yine aynı isim yürütmüştür. Gazete, 27 Mayıs'tan önce DP'nin kurduğu Tahkikat Komisyonu tarafından kapatılmış, müdahalenin ertesi gününde tekrar yayına başlamıştır. 1 Ocak 1950 tarihinde DP'nin yayın organı olarak çıkmaya başlayan Bursa *Hâkimiyet Milletindir* gazetesinin sahibi DP İl başkanı Hayri Terzioğlu, sorumlu müdürü ise

Erzurum'daki *Hürsöz* ve *Milletin Sesi* gazeteleri ise incelediğimiz dönemde Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) yanlısıydı⁶ ancak ikisi arasındaki fark; *Hürsöz*'ün Nur cemaatine olan yakınlığıydı⁷. Farklı coğrafyalardan farklı siyasi partileri destekleyen yerel gazeteleri seçmeye özen göstermemizin arkasında yatan neden, 27 Mayıs sonrası Anadolu'da yaşananları en geniş ölçekte görebilme gayretimiz oldu.

Üzerinde çalıştığımız illerin seçiminde ise şu ölçütlere dikkat ettik: (1) Yukarıda sözü edildiği gibi, aslı kaynak olarak incelediğimiz yerel basın, seçilen illerde farklı görüşler ve parti desteği açısından bir çeşitlilik göstermesi. Temsil kapasitesi yüksek sonuçlara ulaşabilmek için buna özen gösterdik. (2) DP geleneğinin 1950-1965 döneminde devamlı olarak güçlü olduğu illerin seçilmesi⁸. Yazındaki baskın algı, 27 Mayıs'a karşı tepkilere rastlanmadığı yönünde olduğundan, biz, bu tepkileri gösterebilirsek yazına de katkı yapacağımızı düşündük. Bu nedenle, tepkilere rastlama olasılığının en yüksek olduğu illeri, yani DP geleneğinin güçlü olduğu yerleri, seçtik. (3) Bölgesel farklılıkların yansıtılması. Yedi coğrafi bölgeyi kapsayamamakla beraber Batı Anadolu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan birer il seçerek mümkün olduğu kadar bölgesel farklılıkların temsiline gayret ettik. (4) 1961 anayasa referandumunda çıkan farklı sonuçların örnekleme yansıtılması amaçlandı. 27 Mayıs'tan sonra seçmen davranışının ilk yansıması, 9 Temmuz 1961 Anayasa referandumudur. Erzurum ve Gaziantep referandumda "Evet", Bursa ise "Hayır" demiştir. Aşağıdaki tablodan görülebileceği üzere, bu üç ilde de DP geleneği güçlüdür ancak referandum

Mustafa Tayla'dır. Gazetenin sahibi Hayri Terzioğlu 27 Mayıs'ta Demokrat Parti Bursa İl Başkanlığı görevini yürütmekteydi. Bursalılar arasında daha çok *Hâkimiyet* adıyla anılan gazete, yayın hayatına 10 Eylül 1970 yılında "Veda ve Teşekkür" yazısı ile son vermiştir. Bursa basını ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tayla (1997). Gaziantep için incelediğimiz *Gaziyurt* ise 1948 yılının Ağustos ayında çıkmaya başlamış ve tıpkı *Yeni Ant* gibi Tahkikat Komisyonu tarafından kapatılmıştır. Gazetenin sahibi 27 Mayıs karşıtı çokça yazı da yazan Osman Tuzcu, başyazarı ise Sabri Haksever'dir. 19 Haziran 1960 tarihinde yeniden çıkarken, gazete açıkça "Gaziyurt yönetici ve yazarları CHP'lidir" diye duyurmuştur. Bir diğer Gaziantep gazetesi olan *Yeni Ülkü*, 10 Mayıs 1950 yılından 1956 yılına kadar *Demokrat Ülkü* olarak çıkmıştır. Sahibi ve sorumlu müdürü, Faik Muhsinoğlu'dur. Gazete, Demokrat Parti yanlısı olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Gaziantep basını ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Barlas (1972).

⁶ 27 Mayıs öncesinde Erzurum yerel gazetelerinde CHP-DP kutuplaşması, buradaki gazetelerin daha çok CKMP yanlısı olması nedeniyle daha düşük yoğunlukta seyretmiştir. 1961 seçimlerinde Erzurum'da AP milletvekili çıkaramazken CHP 3, YTP 3, CKMP 2 milletvekili çıkarmıştır (TÜİK, 2012: 50).

⁷ Erzurum'un 27 Mayıs öncesi ve sonrasında en önde gelen gazeteleri *Hürsöz* ve *Milletin Sesi* gazeteleridir. *Hürsöz* gazetesi 9 Kasım 1955 tarihinde yayın hayatına başlamış ve Ahmet Polat tarafından uzun yıllar yönetilmiştir. Cumhuriyetçi Millet Partisi ve 1958 sonrasında CKMP yanlısı yayınlar yapan, milliyetçi muhafazakâr bir gazete olarak ön plana çıkmıştır. Sahibi ve yazı işleri müdürü Kemal Alyanak olan *Milletin Sesi* ise, 2 Temmuz 1956'da yayın hayatına başlamıştır. İncelediğimiz dönemde açıkça CKMP yanlısı yayınlar yapmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Duman (2000).

⁸ Aşağıda Tablo 1'de görüleceği gibi, DP'nin ve sonrasında AP ve YTP'nin toplam oy oranı, bu üç ilde 1950-1965 arasındaki her seçimde en az %50 olmuştur. Tek istisna, DP'nin Gaziantep'te aldığı %48 oydur ki, bu rakam da demokratik bir ülkede çok yüksek sayılabilir.

sonucunda Erzurum ve Gaziantep “Evet” demiştir. Referandumda yansıyan farklı sonuçların temsilini önemsedik çünkü referandum öncesinde bu üç ilde yaşananların, “Evet” ve “Hayır” yönünde gelişen seçmen davranışına ilişkin ipuçları verdiğini gördük. Ancak yine de referandumda “Evet” diyen Erzurum ve Gaziantep’in örneklemimize katılmasına ilişkin bir yorum yapmak gerekiyor. Öncelikle seçmen davranışı tablolarımızı sunmak istiyoruz.

Tablo 1
1950-1965 Dönemi Genel Seçimlerinde DP, AP+YTP Oy Oranları

DP, AP+YTP Oy Oranları	1950 Genel Seçimi (%) (DP)	1954 Genel Seçimi (%) (DP)	1957 Genel Seçimi (%) (DP)	1961 Genel Seçimi (%) (AP+YTP)	1965 Genel Seçimi (%) (AP+YTP)
Bursa	58,7	63,2	58,1	65,1	69,5
Erzurum	64,3	58,8	50,2	52,6	56,8
Gaziantep	58,6	58,5	48,0	50,3	54,7

Kaynak: TÜİK, 2012: 41, 50, 52.

Tablo 2
9 Temmuz 1961 Anayasa Referandumunu Sonuçları

9 Temmuz 1961 Anayasa Referandumunu	Katılım Oranı (%)	Evet (%)	Hayır (%)
Bursa	85,0	47,1	52,9
Erzurum	85,7	59,0	41,0
Gaziantep	86,4	56,8	43,2
Türkiye	81,0	61,7	38,3

Kaynak: TÜİK, 2008: 3-4.

1961 ve 1965 seçimlerinde, Anayasa referandumuna “Evet” diyen Erzurum ve Gaziantep’in yeniden DP geleneğini temsil eden partilere yönelmiş olması, 1961 referandumundaki tavrın nedenleri üzerinde bazı değerlendirmeleri gerekli kılmaktadır. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, DP’nin 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinin her birinde %40 ve üzeri oy aldığı (Erzurum dâhil) 39 il, referandumda “Evet”, demiş; 10 il “Hayır” demiştir⁹. Dolayısıyla, referandumda “Hayır” sonucu çıkması ile DP’nin seçimlerdeki gücü arasında net bir pozitif korelasyondan söz etmek güçtür. DP’nin güçlü olduğu birçok başka ilde de “Evet” sonucu çıkabilmiştir. Diğer yandan 1957 seçimlerinde DP-CHP arasındaki oy oranı farkı %10 ve altında olan 29 ilden yalnızca ikisi (Samsun ve Denizli) “Hayır” demiş; 27 ilde sonuç “Evet” çıkmıştır¹⁰. Bir başka deyişle; DP ile CHP’nin seçmen desteğinin birbirine çok yakın olduğu ve CHP’nin görece güçlü olduğu Gaziantep gibi illerde

⁹ DP’nin 1957’de %58,9 oy aldığı Sakarya da referandumda “Hayır” demiştir (TÜİK, 2012: 79; TÜİK, 2008: 7), ancak il olarak 1954’te kurulduğundan bu hesaba dâhil edilmemiştir (TÜİK, 2012: 25-92 ve TÜİK, 2008: 2-8 verileriyle hesaplanmıştır).

¹⁰ TÜİK (2012: 25-92) ve TÜİK (2008: 2-8) verileriyle hesaplanmıştır.

ağırlıkla “Evet” sonucu çıkmıştır. Gaziantep’te CHP’nin görece gücü, “Evet” yönündeki eğilimi güçlendirmiş olmalıdır. Bir başka veri de, Erzurum ve Gaziantep’in dâhil olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da hiçbir ilin referandumda “Hayır” dememiş olmasıdır. Bener Karakartal bu durumu; kırsal nüfusun ağırlıkta olduğu bu bölgelerin DP dönemindeki iktisadi gelişmeden yeterince pay alamamasına bir tepki olarak açıklıyor (Karakartal, 1984: 180). Ancak öyle olsaydı daha önce de bunun seçimlere yansımış olacağı kanısındayız ki, bu böyle olmamıştır. Metin Toker’e göre ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu seçmeni “ihtiyatlı” davranarak, Sivas’ta bölgedeki ağa, şeyh ve aşiret liderlerinin 27 Mayıs sonrasında bir kampta toplanmasından¹¹ sonra askerin şimşegini çekmekten kaçınmış; MBK’ni ve aslen Erzurumlu olan Cemal Gürsel’i karşısına almak istememiştir (Toker, 1991: 228). Bu bölgelerin, 1961 seçimlerinde CHP ya da AP’yi değil, yeni kurulmuş olan ve bir kısım kamuoyunda ‘Gürsel Paşa’nın partisi’ olarak bilinen YTP’ni ağırlıkla desteklemiş olması, Toker’in yorumuna bir dayanaktır¹². Ancak, hem Erzurum ve Gaziantep’in “Evet” demesinde hem de DP’nin güçlü olduğu yerlerde ağırlıkla “Evet” oyu çıkmasında referandumla özgü şartları da hesaba katmak gerekir.

1961 referandumu öncesinde MBK, partilerin kurulmasına izin vermiş ancak siyaseti tam olarak serbest bırakmamıştı. 9 Temmuz 1961’de yapılacak referandum için kampanyaya ancak Haziran 1961’de başlamak mümkündü ve MBK tarafından referandum dışı konularda konuşmak yasaklanmıştı (Karakartal, 1984: 168). Başta Cemal Gürsel ve MBK, CHP, CKMP, YTP, üniversiteler ve ulusal basın açıkça “Evet”i destekliyor, AP ise yöneticilerinin “Evet” diyeceğini söylüyor ancak olası seçmenini serbest bırakıyordu (Toker, 1991: 234). “Evet” yönünde yoğun bir kampanya sürerken “Hayır” propagandası yapmak, fiilen mümkün değildi. Dönemin Konya basınına araştıran Melek Nalbantoğlu, “Hayır” yönünde hiçbir yazıya rastlamadığını belirtmiştir (Nalbantoğlu, 2008: 92-3). Ayrıca, “Hayır” kampanyası nedeniyle tutuklamalara da rastlanmıştır. Örneğin, Çorum’un Alaca ilçesinin DP’li eski belediye başkanı, “Hayır” propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklanmıştı. İhsan Tombuş, Çorum’da açıkça “Hayır” propagandası yapamadığını, ortadan konuştuğunu ve bir köylünün yanına gelerek kulağına “İhsan Bey, merak etme, biz senin ne demek istediğini anladık” diye fısıldadığını anlatır (Tombuş t.y: 58). Bütün bunların yanında bize göre DP’lilerin güçlü olduğu yerlerde ve Erzurum ile Gaziantep özelinde “Evet” sonucu çıkmasına yönelik en önemli faktörü ilk MBK üyesi Orhan Erkanlı anılarında açıklamıştır: “Halk oylamasında halk ne desin? Hayır dese, askeri yönetimin uzayacağı, her şeyin sil baştan olacağını biliyor” (Erkanlı, 1987: 252). Askeri yönetimden en fazla mağdur olanlar,

¹¹ Sivas kampıyla ilgili bkz. Çiçek (2010).

¹² Adıyaman, Ağrı, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Erzincan, Erzurum (%45,3), Gaziantep (%20,9), Hakkâri, Kars, Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Sivas, Tunceli, Urfa, Van’da 1961 seçimlerinde YTP’nin oy ortalaması, %37,9’dur ki, bu rakam YTP’nin ülke ortalaması olan %13,7’nin çok üzerindedir (TÜİK, 2012: 25-92 verileriyle hesaplanmıştır).

bu yönetimin sona ermesi için ellerindeki en somut olanağın referandumda “Evet” demek olduğunu tartmış olmalıdır. DP’nin 1957’de en çok oyu alarak birinci parti olduğu 47 il varken (TÜİK, 2012: 11), anayasaya “Hayır” diyen il sayısının 11’de kalmasının da kısmen bu şekilde açıklanabileceğini düşünüyoruz.

Örnekleme ölçütlerimizi bu şekilde açıkladıktan sonra Tablo 1 ve Tablo 2’ye bakarak DP seçmeninin, 27 Mayıs’tan sonra DP aleyhine ve 27 Mayıs lehine yapılan bütün propagandaya rağmen kaybolmadığını görüyoruz. Ancak Bursa, Erzurum ve Gaziantep’te 27 Mayıs’ın yarattığı etki ve tepkileri yalnızca oy verme davranışına indirgeyemeyiz. Yerel gazete kaynaklarından, bu etki ve tepkinin oy vermenin ötesinde başka birçok dinamikler içerdiğini tespit edebiliyoruz. Bu dinamikleri de üç ana başlığa ayırdık: 1) “Yaşasın Hürriyet”; 27 Mayıs lehindeki yerel yansımalar, 2) Propaganda ve Tedbirler ve 3) Tepkiler. Yaklaşımımız, illeri tek tek değil; bu üç dinamik çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelemek şeklinde oldu.

1) “Yaşasın Hürriyet”

-Duydunuz mu Ordu idareyi eline almış?

-Duyduk ve kurtulduk.

-Çok şükür Allaha, Yaşasın Türk ordusu, Yaşasın Gençlik,

-Yaşasın Hürriyet, diye bağırarak bir genç kadın eline aldığı Türk bayrağını pencereye asıyordu. Bir anda bütün şehir bayraklarla donatıldı. Yüzlerde sevinç. Ordu, Cumhuriyeti ve Demokrasiyi kurtarmış. Radyonun ihtarına rağmen halk sokak ve caddelere fırlamış ağlayarak bir birinin boynuna sarılarak tebrik ediyorlar. Saat sekizde Cumhuriyet alanında biriken halk bir bayram sevinci içinde vazife gören ordu mensuplarını alkışlıyordu.

Necati Akgün, “Bursa’da 27 Mayıs,” *Yeni Ant*, 30 Mayıs 1960, s.3.

Bursa’da CHP yanlısı *Yeni Ant* gazetesi yazarı Necati Akgün tarafından kaleme alınmış “Bursa’da 27 Mayıs” başlıklı bu makalede; müdahalenin ertesi gününde yaşanan sahnenin adeta bir bayram sevincini andırdığı, Cumhuriyet alanında toplanmış kalabalık bir halk topluluğunun Türk ordusunun idareyi ele almasını sevinçle karşıladığı tasvir edilmiştir¹³. Bursa’da dönemin yerel gazetecilerinden Fethi Akkoç da benzer bir tablo ortaya koymuş; 27 Mayıs günü sokağa çıkma yasağına rağmen Bursalıların sokaklara dökülüp birbirini tebrik ettiğini “1960 ihtilalinde Bursa’daydım. Halk sokaklara döküldü. Bayrakları kapan sokaklara döküldü.” sözleriyle ifade etmiştir (Özdemir, 2009: 16-17). Bursa’daki bu sevincin incelediğimiz diğer iller için de geçerli olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Gaziantep’teki sevinç gösterileri Gaziantep tarihi ve sosyal hayatı ile ilgili 1957-1974 yılları arasında önemli çalışmalar gerçekleştirmiş olan *Gaziantep Kültür Dergisi*’nin yayınlarına şöyle yansır: “Türk Silahlı Kuvvetlerinin memleketin idaresini ele aldığı haberi Gaziantep’te büyük heyecanla

¹³ Bursa’da CHP, 1950’de %41,3; 1954’te 30,5; 1957’de %29 oy almıştır (TÜİK, 2012: 41).

karşılandı. Halk radyoları devamlı dinliyor ve gazeteleri kapışıyordu. Şehir baştanbaşa bayraklarla süslenmiş, Gençlik Ordu lehine birkaç sevgi gösterisi yapmıştır”¹⁴. Gaziantep Kültür Derneği Başkanı avukat Hulusi Yetkin’e göre muhafazakâr doğu zihniyetine sahip insanlarla girilen savaşta aydınlar, Atatürk devrimlerine bağlı insanlar ve basından oluşan zümre; “27 Mayıs Devrimini” başarmış ve Gaziantep Kültür Derneği başta olmak üzere Gaziantep’liler bu savaşta “Atatürkçüler ve ilim adamlarının cephesinde yer almıştır”¹⁵. Üçüncü Ordu’ya ev sahipliği yapan Erzurum’da¹⁶ ise 27 Mayıs; ilk anda daha ziyade CHP’lilerden oluşan bir kalabalık tarafından, Cemal Gürsel fotoğrafı taşınarak, sokakta coşkuyla karşılanmıştır (Baydur, 2000: 66). Erzurumluların yeni döneme dair heyecan, merak ve sevinçlerini takip edebildiğimiz bir diğer yazı da Kurtuluş Savaşı sırasında Oltu’nun işgalinde kardeşi Ziya Bey’le birlikte büyük mücadele gösteren ve aynı zamanda Oltu Şura Hükümeti temsilcisi olarak Birinci Meclis’e katılan Yasin Haşimoğlu’na aittir. Kendisinin 27 Mayıs günü tuttuğu notta bu heyecan görülebilir:

Yarı sevinç, yarı üzüntü ile kapı bacayı bırakarak şehir kulübüne koştum. Evde radyom yoktu. Kulüpte radyonun etrafını halk sarmış dinliyordular. Hepsinde tarif edilemeyen bir heyecan vardı. Çoğusu sevinç içinde idi. “Radyodan uzakta Mustafa Kamacı, Pitkirlil Cemal Bey ve Narmanlı Yusuf Efendi bir kenarda oturmuş dinliyorlar... Bunların üçü de Demokrat Parti’nin müfritlerindedir. Umumiyet itibarıyla bu üç şahıstan başka hepsi de durumdan memnundular. Radyoyu dinlemeye gelen halk, kulübe dolup boşalıyordu. İçeri giren, ilk radyoya başvuruyor, dinliyordu. (Aydoğan 2005: 261-3).

Burada bazı örneklerine yer verebildiğimiz Bursalı, Gaziantep’li ve Erzurumlu yazarların 27 Mayıs sabahına dair yazdıklarında karşımıza çıkan tablodan hareketle, 27 Mayıs’ın ilk anda buralarda olumlu ve coşkuyla karşılandığını söyleyebiliriz. 27 Mayıs’ı alkışlayan yazarların en çok vurguladıkları konu, yeni dönem ile birlikte, on yıldan beri “tedavülden kalkmış” olan hürriyet, demokrasi, adalet ve Atatürk ilkelerinin yeniden kurulacağı ve bunun gerçekleşeceğine dair besledikleri büyük inançtı. Öncelikle, hürriyet heyecanının gazetelerde belirlediğini belirtmek gerekir. Bursa *Yeni Ant* gazetesinden Tahir Zengingönül, “Susuzduk” başlıklı yazısında 10 yıllık kandırmaca devrinden sonra çekilen acıların bitmiş olduğunu ve artık tam bir hürriyet havası soluduklarını işaret ederek; “yitirilmiş insan haklarımızın tümünü aldık gayri. Gayri dudağımızda

¹⁴ “Birinci Cumhuriyetin Sona Eriş Haberleri Gaziantep’te Büyük Heyecan Doğurdu”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, 10 Haziran 1960, sayı: 30, s. 144.

¹⁵ Hulusi Yetkin, “İkinci Cumhuriyet Kurulurken Kültür Derneğimiz”, *Gaziantep Kültür Dergisi*, 10 Haziran 1960, sayı: 30, s.123-4.

¹⁶ Üçüncü Ordu’ya ev sahipliği yapması dolayısıyla 27 Mayıs’a ilişkin açıklama ve bildirilere en önce ulaşan iller arasında Erzurum da bulunmaktadır. MBK tarafından alınan tedbir veya propaganda amaçlı kararların Erzurum Garnizon Kumandanlığına hemen ulaşması, bu tür kararların uygulanmasının diğer illere göre daha hızlı ve kolay olmasını sağlamıştır.

kalmıyacak hürriyet kelimesinin fısıltısı.(...) Daha iki gün önceydi dimi. Sadece iki gün önce, coplar havaya kalkıyordu dimi. Tekmeler karınlara iniyordu”¹⁷ sözleriyle döneminin birçok Bursalı yazarlarının düşüncelerini dile getirmiş oluyordu. *Hürsöz* gazetesinin Ege muhabirliği yanı sıra İzmir Türk Ocağı başkanlığı da yapan, İzmir’de yayımlanan *Fedai* dergisinin sahibi ve 70’li yılların MHP milletvekili Kemal Fedai Coşkun’ın bakış açısı da çok farklı değildi:

Bayramların en büyük sevinci içerisinde yıllar var ki sürüp giden dargın çehrelerin bir anda kucaklaşmalarına şahid oldum o sabah... Gördüm ki, doğmuş ufuktan bir peri, Hürriyet perisi.. Bir elinde kan damlayan bir bayrak, bir elinde meş’ale kaldırmış nazlı başını. Gözlerinde nur akıyor vatana... “Ne efsunkar imişsin sen ey didarı hürriyet” diye haykırdım o sabah.

Kemal Fedai Coşkun, “O Sabah”, *Hürsöz*, 2 Temmuz 1960
s.1, 2.

Osmanlı-Cumhuriyet anayasacılık ve özgürlük hareketinin sembol isimlerinden birisi olan Namık Kemal’in Hürriyet Kasidesi’nin iyi bilinen mısralarından birini hatırlatarak 27 Mayıs’tan duyduğu memnuniyeti ifade eden Coşkun’ın yalnız olmadığını vurgulayalım. Erzurumlu öğretmenlerden Necati Feyzioglu da Hürriyet Kasidesi’nde yer alan “Ne gam pür-ateş-i hevl olsa da gavga-yi Hürriyet / Kaçar mı merd olan bir can için meydan-ı gayretten” dizelerine vurgu yaparak içerisinde bulunduğu aktivist ruh durumunu ifade etme yoluna gitmiş ve kendisi de şu mısraları içeren bir “hürriyet kasidesi” yazmıştır: “Bir an memleket sükuta erdi / Sevgili Memleketim Gürsel’i sevdi / Ordumuzun zaferi Hürriyet oldu / Yaşasın, Yaşasın, Yaşasın ORDU”¹⁸. *Gaziyurt* gazetesinin başyazarı ve Gaziantep’in tanınmış avukatlarından Sabri Haksever de 27 Mayıs’a sevinmesinin temelinde yatan sebepleri aşağıdaki sözlerle ifade etmiştir: “Yıllardan beri hürriyetsizliğin, adaletsizliğin, müsavatsızlığın, şımarıklığın cenderesi altında inim, inim inledikten sonra birden bire Hürriyete kavuşmanın sevinci elbette bizi coşturacak, elbette bütün yurdu coşkun bir bayram havası kaplayacaktı”¹⁹. İkinci Meşrutiyet döneminin popüler sloganı “hürriyet, adalet, müsavat” vurgusunu yapan yazar, Abdülhamit devri ile DP devri; İkinci Meşrutiyet ile 27 Mayıs devri arasında bir paralellik kurmaktadır. Bursa yerel basınının önemli isimlerinden Mehmet Ohri’nin yazılarının çoğunluğunda da benzer vurgulara rastlamaktayız. 27 Mayıs’tan iki gün sonra yazdığı makale ile Ohri, 1950-60 arasını Abdülhamit dönemine benzetmekte ve hürriyetin yeniden kurulduğunu şu sözlerle ifade etmektedir:

¹⁷ Tahir Zengingönül, “Susuzduk”, *Yeni Ant*, 29 Mayıs 1960, s.2. Diğer illerde benzer temahı bir kaç yazı için bkz: “Devrilen Saltanat”, *Milletin Sesi*, 13 Haziran 1960, s.1; Derviş S. Taşman, “İstirapların Mes’ut Sonu”, *Yeni Ant* 29 Mayıs 1960, s.1,4; Nuri Sabırsız, “Hürriyet”, *Yeni Ülkü*, 4 Haziran 1960, s.1.

¹⁸ “Şerefli Türk Ordusu ve Aziz Erzurumlular”, *Milletin Sesi*, 11 Haziran 1960, s.2.

¹⁹ Sabri Haksever, “Şikâyetler”, *Gaziyurt*, 24 Haziran 1960 s.1,2.

İkinci istibdat devrini 27 Mayıs günü kapadık. Bu, fikirlere zincir vuran, elleri kelepçeleyen, gözleri yaşartan, gençleri kahpece arkadan vuran bir devirdi. Artık perde kalkmıştır. Sahnede olanların isnat, iftira ve fesat yuvaları ortaya dökülmüştür. Sahte fatihlerin, düzme peygamberlerin, yakalanmamak için nasıl çalı arkasına gizlendikleri, karılarının himayelerine muhtaç durumlara düştükleri, metreslerinin yataklarına gizlendikleri görülmektedir... J.J. Russo'nun "Bırakın beşeri cürüm işlesin, tabiat cezasını verir" sözünün büyüklüğü bir defa [daha] anlaşılmuştur.

Mehmet Ohri, "Onlar Böyle Kahramandırlar!...", *Yeni Ant*, 29 Mayıs 1960, s. 3.

Dahası, İstibdat-Meşrutiyet analogisini aşarak DP iktidarı dönemini 'Hitler dönemi'ne benzeten de olmuştur²⁰.

27 Mayıs'ın hürriyet ve adalet ortamını yeniden sağlamasının yanı sıra Türkçe ezanın tekrar uygulanması²¹, Halkevlerinin yeniden veya yeni bir isimle açılması²² ve çarşafın kaldırılması²³ gibi isteklerin dillendirilmesi, ele

²⁰ "Hitler, Alman milletine kolay kolay unutulamiyacak bir tek sıkıntı bıraktı: Yahudi katliamı... Bizim sabıklar da, zihinlerimize unutulmiyacak bir büyük sıkıntı bıraktılar; bu milletin içinden çıkan, bu aziz millete layık olmayan bazılarının, gene bu millete karşı hazırladıkları, kısmen tatbik ettikleri daha büyük kısmı tasavvurda kalan katliam hareketi." Ünal Komman, "Unutamıyacağımız...", *Yeni Ant*, 10 Haziran 1960 s.2.

²¹ Kuran ve ezanın Türkçe okutulmasına dair Cemal Gürsel'in "Dinimizi Türkçe okuyup anlamalıyız. Ezan Türkçe, Kur'an Türkçe okunmalıdır" şeklindeki görüşlerini özellikle belirtmesine rağmen Erzurum basınının buna çok fazla rağbet etmediği, Gürsel'in sözlerine karşılık Diyanet İşleri Başkanı Ömer Nasuhi Bilmen'in görüşlerine referans verilerek meseleye yaklaşıldığı görülmektedir: "Radyolarda Kuran-ı Kerim Türkçe ve Arapça Okunacak", *Milletin Sesi*, 21 Temmuz 1960, s.1; "Diyanet İşleri Reisi Kur'an'ın Türkçe Okunmasına Muhalif", *Hürsöz*, 22 Temmuz 1960, s.1; "Ezan ve Kuran-ı Kerimin Türkçe Okutulması Mecburiyeti Yoktur", 27 Temmuz 1960, s.1; "Ezanın Arapça Okutulmasını Yasak Eden Bir Kanun Yoktur!", *Hürsöz*, 4 Ağustos 1960, s.1; "Diyanet İşleri Reisi Dedi ki: "Şart Olan Ezan'ın Arapça Okunmasıdır!", *Hürsöz*, 12 Ekim 1960, s.1. Konuyla ilgili Bursa'ya ilişkin bir anekdotu da MBK üyesi Ahmet Er aktarır. Bursa Uludağ'a bağlı Soğukpınar köyünde ezanın Türkçe okutulmasını yüksek sesle talep eden bir dernek başkanının sözleri, halkta büyük şaşkınlık yaratmıştır. Er, durumu, "halk dondu kaldı" şeklinde anlatır (Er, 2003: 54).

²² Örneğin, Sadrettin Çanga, "Halkevleri Hemen Açılmalıdır", *Yeni Ant*, 17 Haziran 1960, s.1,4; "Manevi Kalkınma için Kültür Dernekleri Kurulacak", *Milletin Sesi*, 31 Haziran 1960, s.1; "Türk Kültür Ocaklarının Erzurum Şubesi Açılıyor", *Hürsöz*, 27 Ağustos 1960, s.1.

²³ Mustafa Kemal Derneği tarafından başlatılan "Çarşaf Mücadele Haftası" kısa sürede tüm taşra basın ve derneklerinde karşılığını bulmuştur. Çarşafın DP döneminde taassuba verilen taviz neticesinde çoğaldığı ve esasen İslami bir kıyafet olmadığı söylenerek, taşra illeri kadın dernekleri ile yerel basın, çarşaf karşıtı propagandaya katılmıştır. Eylül ve Ekim 1960'ta valilerin temel uğraşlarından biri, bu çerçevede din adamlarının da dâhil olduğu çarşaf karşıtı çalışmalarını yüksek sesle talep eden bir dernek başkanının sözleri, halkta büyük şaşkınlık yaratmıştır. Erzurum yerel basınında konunun ne kadar az gündeme geldiği aşağıdaki diğer illerin basınıyla yapılan kıyaslamada görülebilir. Erzurum: "Kadınlar Birliği Çarşaf Hakkında Toplantı Yapacak", *Hürsöz*, 1 Eylül 1960, s.1; "Kıyafet Meselesi", *Hürsöz* 5 Temmuz 1960, s.1; "Kıyafetler Kanunu Değişiyor", *Hürsöz*, 10 Eylül 1960, s.1; Gaziantep: Ali Babaoğlu

aldığımız illerde yeni dönem taraftarlarının başlıca beklentileri arasında yer almaktaydı. Atatürk'ün üzerinde durduğu bu kültürel konularda, 27 Mayıs sonrasında beklentilerin yükselmiş olması şaşırtıcı olmamalıdır. Çünkü gerek çarşafyla mücadele, gerek Halkevlerinin kurulması, gerekse Türkçe ezana dönülmesi; 27 Mayıs sonrasında en önemli çabalarından biri olan Atatürk ilke ve inkıplarının yeniden canlandırılması ile ilgili girişim ve dileklerdi. Bu ise ancak bir hürriyet havası içinde mümkündü. 27 Mayıs, DP'den bunalmış olanlar için ordu tarafından sağlanan bir hürriyet imkânı olarak anlaşılmış ve bir heyecan yaratmıştı. O heyecan da DP'nin kültürel mirasının reddiyle birlikte çarşafın kaldırılması, Halkevlerinin açılması ve Türkçe ezana dönülmesi meselelerini yeniden gündeme getirdi. Pratikte ise MBK, çarşafın kaldırılması ve (Halkevleri değilse de) Türk Kültür Ocakları'nın yeniden kurulmasını açıkça desteklerken, Türkçe ezan ve Kuran konusunda daha sessiz kalmayı tercih etmişti. Cemal Gürsel, İsmet İnönü'ye “bunu istediklerini fakat tepkiden korktuklarını” anlatmıştır (Toker, 1991: 105).

27 Mayıs'ın yerel düzeyde olumlanma pratiklerini takip ederken, müdahalenin hemen ardından olabildiğince sesli bir şekilde ifade edilen ve yeni rejime bağlılık belirten eylemleri ve mitingleri de dikkate almak gerekir. Gaziantep CHP İl Başkanı Abdülkadir Göğüş'ün ve Gaziantep Kültür Derneği çevresinde yer alan yazarların yeni rejime bağlılık ifade eden telgraflar çektiklerini biliyoruz. Türkiye siyasi ve askeri tarihinde önemli bir yere sahip olan Işıklar Askeri Lisesi'ne ev sahipliği yapan Bursa'da yapılan mitinglere katılan lise öğrencileri, askeri vali Rasim Gökbel'i ziyaret edip yazılı bir metinle rejime bağlılıklarını bildirmişler; Bursa Kız Öğretmen Okulu öğrencileri ise Türk Silahlı Kuvvetleri Başkomutanlığına telgraf çekerek desteklerini bildirmişlerdir. Mustafakemalpaşa'daki öğretmenler de benzer ifadeler içeren bir telgrafi Cemal Gürsel'e gönderip şükranlarını sunmuş ve ardından inkılabı sonuna kadar bağlı ve sadık kalacaklarını da

“Kılık-kıyafet üzerine...”, *Gaziyurt*, 7 Eylül 1960 s.2; Sabri Haksever, “Taassub korsanlarının siyah Bayrağı”, *Gaziyurt*, 9 Eylül 1960 s.1,3; Mustafa Güneş, “Şehrimizde Çarşafyla Mücadele konusu Ele Alınmalıdır”, *Gaziyurt*, 9 Eylül 1960 s.2; Faik Muhsinoğlu, “Çarşaf”, *Yeni Ülkü*, 23 Eylül 1960, s.2; “Kara Çarşafı Kaldırılmı”, *Gaziyurt*, 23 Eylül 1960 s.1; “Valinin imamlarla toplantısı”, *Gaziyurt*, 23 Eylül 1960; Hocalarımızın çarşaf için camilerde söyledikleri”, *Gaziyurt*, 25 Eylül 1960 s.1; Nadir Gül, “Kara Çarşaf”, *Gaziyurt*, 6 Ekim 1960, s.2; Nuri Sabırsız, “Çarşaf ve Şalvar”, *Yeni Ülkü*, 7 Ekim 1960, s.2; Faik Muhsinoğlu, “Gülünç Olmayalım”, *Yeni Ülkü*, 12 Ekim 1960, s.2; “Yeni Model Mantolar 20 Liradır”, *Yeni Ülkü*, 14 Ekim 1960, s.1; “Çarşafı Atmak İsteyenlere 20 Liraya Manto Verilecek”, *Gaziyurt*, 15 Ekim 1960, s.2; “Törenle Manto Dağıtılacak”, *Gaziyurt*, 13 Kasım 1960, s.2; “Kara Çarşafı Çıkardılar”, *Gaziyurt*, 17 Kasım 1960, s.2; “78 Kadın daha çarşafı attı”, *Gaziyurt*, 10 Aralık 1960, s.1,2. Bursa: Şükran Dörtel, “Çarşafyla Mücadele Haftası”, *Yeni Ant*, 1 Eylül 1960, s.2,4; Mehmet Ohri, “Haftalar”, *Yeni Ant*, 2 Eylül 1960, s.2; Nur Gürpınar, “Kara Çarşaf”, *Yeni Ant*, 3 Eylül 1960, s.3; Nur Gürpınar, “Çarşafılar Ne Diyor?”, *Yeni Ant*, 4 Eylül 1960, s.3; Fakiha Omdan, “Çarşaf Hakkında bir Tahli”, *Yeni Ant*, 7 Eylül 1960, s.2; Fakiha Omdan, “Çarşaf Hakkında İkinci Bir Teklif”, *Yeni Ant*, 9 Eylül 1960, s.2,3; “Soğukpınarlı Kadınlar Kara Çarşafı 2 Ekim'de Atıyorlar”, *Yeni Ant*, 22 Eylül 1960, s.1,4; Mehmet Ohri, “Soğukpınarlı Bir Görün”, *Yeni Ant*, 2 Ekim 1960, s.1,4; “Bursalı Din Adamları Kara Çarşafyla Mücadele Etmek için Karar Aldı”, *Yeni Ant*, 5 Ekim 1960, s.1,4.

eklemişlerdir²⁴. Bursa Barosu ise farklı bir yol izleyerek aldığı bir kararlar; eski iktidar mensupları ile bu iktidar zamanında siyasi nüfuzunu kullanarak suistimal ve yolsuzluk yapan şahısların savunmalarını yapmama, yapanlarla ilgili Avukatlık Kanunu'nun ilgili hükümleri gereğince disiplin davası açma kararı vermişti²⁵.

27 Mayıs'a bağlılık ve destek amaçlı yapılan mitingler söz konusu olduğunda daha yoğun bir gündem ile karşı karşıya kaldığımızı söylemek mümkündür. Bir süre sonra Genelkurmay Başkanı ve daha sonra AP'nin kurucu başkanı olacak olan Ragıp Gümüşpala komutasındaki Üçüncü Ordu'ya ev sahipliği yapan Erzurum, düzenlenen çok sayıda destek mitingi ile ön plana çıkmaktadır. Darbenin ertesi günü öğrenci ve halktan oluşan bir grup Üçüncü Ordu Komutanı Gümüşpala tarafından engel olunmasına rağmen tezahürat yapmak istemiştir²⁶. Erzurum'un ilk büyük mitingi ise 31 Mayıs tarihinde gerçekleşmiştir. Atatürk Üniversitesi öğrencilerinin etkin rol oynadığı mitinge halk da mağaza ve dükkânlarına astıkları bayraklar, alkış ve tezahüratlarıyla destek olmuştur²⁷. Bundan çok daha kalabalık bir miting ise 3 Haziran tarihinde düzenlenmişti. Değişik kesimlerden insanların propaganda niteliğinde konuşmalar yaptığı bu mitinge halktan 50 bin kişinin katıldığı ifade edilmektedir ki, o dönemde nüfusu 90 bin civarında olan Erzurum için eğer abartılı değilse, bu çok yüksek bir sayıdır²⁸.

Öğrencilerin dışında Erzurum Öğretmenler Birliği ve Türkiye Eski Muharipler Cemiyeti Erzurum Şubesi gibi çeşitli derneklerin düzenlediği mitinglere de rastlıyoruz²⁹. Son olarak, 8 Haziran'da merkezdeki tüm lise öğretmenleriyle birlikte ilçe ve köylerdeki öğretmen ve bir kısım öğrencilerin de katılımıyla büyük bir miting düzenlenmiş ve mitingin ismi "İrfandan Kuvvete Öğretmen ve Öğrenciden Orduya Bağlılık ve Sevgi Mitingi" olarak belirlenmiştir. Erzurum Maarif Müdürü Selahattin Ortaç yaptığı konuşmada; "Bugün Erzurum'un en uzak köyünden kasaba ve bucağından buraya gelmek için can atan inkılapçı öğretmen kardeşlerim bugün Milli İnkılap yolunda Atatürk'ün emrini yerine getiriyor" diyerek bir yandan öğretmenlerin icra ettikleri işlevlere bir yandan da rejimin öğretmenlere yüklediği beklentilere işaret etmiştir³⁰.

Erzurum özelinde karşılaştığımız bu tablonun diğer illerde de çok farklı olmadığını söyleyebiliriz. 31 Mayıs günü gerçekleşen Gaziantep

²⁴ "Öğretmenlerin Org. Cemal Gürsel'e Telgrafı", *Hâkimiyet Milletindir*, 3 Haziran 1960 s.1, 4.

²⁵ "Baronun İki Mühim Kararı", *Hâkimiyet Milletindir*, 29 Haziran 1960 s.1, 4.

²⁶ "Gençliğin Sevinç Tezahüratı", *Milletin Sesi*, 30 Mayıs 1960, s.1.

²⁷ "Erzurum İçinde Saklı Kalan Sevinç Coşkunuğunu Tekrarladı", *Milletin Sesi*, 1 Haziran 1960, s.1.

²⁸ "Dün 50 Bin Erzurumlu Davul Zurna ile Hürriyetin 8. Gününde 3. Defa Şahlandı", *Milletin Sesi*, 4 Haziran 1960, s.1.

²⁹ "Dün Erzurum Öğretmenler Birliğinin Yaptığı Mitingde İrfan Ordusu Selamlarını Kahraman Orduya Yolladı", *Milletin Sesi*, 9 Haziran 1960, s.1,2; "Eski Muharipler Cemiyeti Dün Bir Miting Tertipledi", *Milletin Sesi*, 20 Haziran 1960, s.1.

³⁰ "Öğretmenler Birliğinin Hazırladığı Mitingde M. M. S. Ortaç'ın Konuşması", *Milletin Sesi*, 20 Haziran 1960, s.2.

mitinginde kalabalık bir halk topluluğundan bahsedilmektedir³¹. Aynı kalabalık, 27 Mayıs öncesinde yapılamayan 19 Mayıs kutlamalarının 26 Haziran'da gerçekleştirilen törenlerine de katılmıştır. Binlerce Gaziantep'li yüzünden izdiham yaşadığını hem *Yeni Ülkü* hem de *Gaziyurt*'un mitingi anlatan sayılarından öğreniyoruz³². Bursa'da ise ilçe ve köylerde yapılan törenlerle birlikte en büyük 27 Mayıs mitingi, 2 Haziran tarihlidir. Bu mitingde de öne çıkan kavramlar hürriyet ve demokrasidir. *Yeni Ant*'taki habere göre “Bursalılar dün yedisinden yetmişe kadar sokaklara dökülüp, milli kurtarıcıları askerlere tezahüratta bulundular, onları bağırklarına bastılar”³³. Miting ile ilgili benzer tasvirleri yalnızca CHP taraftarı *Yeni Ant*’ta değil, DP yanlısı *Hâkimiyet Milletindir*’de de görmek mümkündür³⁴.

Orduya ve dolayısıyla rejime sevgi ve bağlılıklarını belirtmek isteyen insanların katıldığı bu mitingler hem akış açısından hem de katılımcı gruplar açısından, tek bir merkezden düzenleniyormuşçasına, ciddi benzerlikler taşıyordu. Katılımcılar genellikle valiler, öğrenciler, öğretmen derneği üyeleri, baro mensupları, gazeteciler ve elbette taban kitleden oluşuyordu. Program akışına gelince; tüm illerde aynı program uygulanmaktaydı: İstiklal Marşı ile başlanıp, öğrencilerin Cemal Gürsel ve Atatürk flama, döviz, bayrak pankartlarıyla geçiş töreni, hatiplerin 27 Mayıs’ın anlam ve önemine dair konuşmaları ve en sonunda Gençlik Marşı ile halkın çeşitli tezahüratları.

Özetle, incelediğimiz üç ilde de 27 Mayıs’ın hemen arkasından müdahale basında geniş destek bulmuş, belli bir grup yerel seçkin önderliğinde ama halkın da katılımıyla birçok miting ve gösteri yapılmış, ordu lehine tezahüratta bulunulmuştu. Elbette bu süreçte MBK ve bağlantılı idari birimler de boş durmayacak, halk desteğini alabilmek ve muhalefeti engellerebilmek için elinden gelen çabayı gösterecekti.

3. Propaganda ve tedbirler

Bütün alkış, tezahürat ve basın desteğine rağmen DP’nin özellikle köylü üzerindeki nüfuzunun farkında olan MBK, Anadolu’da halkın DP’den soğuması ve 27 Mayıs’a, MBK’nin yaptıklarına ve yapacaklarına inanması için yoğun, kapsamlı ve planlı bir propaganda kampanyası yürütmeye başlamıştı. Bunların yanında, alınan tedbirlerle 27 Mayıs’a muhalefet engellenmeye çalışılırken, DP’li kitleye gözdağı verilmesi de ihmal edilmemişti.

³¹ “Kahraman Gaziantep’liler kahraman Türk ordusuna sevgi tezahüratında bulundu” *Yeni Ülkü*, 1 Haziran 1960, s.1, 2.

³² “19 Mayıs’ı Şevkle Kutladık” *Yeni Ülkü*, 28 Haziran 1960 s.1; “19 Mayıs’ta yapılamayan Gençlik ve Spor Bayramı Pazar günü yapıldı” *Gaziyurt*, 28 Haziran 1960, s.1.

³³ “Bursa Gençliği dün Şanlı Orduya bağlılığını belirtti” *Yeni Ant*, 3 Haziran 1960 s. 1.

³⁴ “Bursa Bayram havası içinde, Dün muhteşem bir miting yapıldı”, *Hâkimiyet Milletindir*, 3 Haziran 1960, s.1.

a) *Propaganda: Köylere gazete ve inkılap ekipleri*

MBK faaliyetlerinin taşrada uygulanmasının sağlanması için taşra valileri asker valilerle değiştirilmiş; onlar da yine yukarıdan gelen hem propaganda hem de tedbir amaçlı emirlere yönelik bir takım yaklaşımlar geliştirmişlerdi. Bu çerçevede valiler; öğretmen ve din adamları gibi etkili yerel aktörleri seferber etme yoluna gitmişlerdi.

Burada en önemli propaganda faaliyeti, halka 27 Mayıs'ı anlatmak maksadıyla kurulan, çoğunluğu öğretmen olmakla birlikte öğrenci ve müftü veya imamları da içeren komitelerdir. Bu ekiplerin amacı aleyhte propagandaların çok daha yoğun yaşandığı köylere 27 Mayıs'ı anlatmak ve yaymak, bir taraftan da köylerdeki 27 Mayıs'a yönelik atmosferi valiliğe iletmektir. Bursa'daki 27 Mayıs İnkılabını Yayma Komitesi, valilik talimatıyla hazırlanan plan gereğince, 6 ana nokta üzerinden vatandaşlara 27 Mayıs'ı anlatma kararı almıştı: "1. 27 Mayıs inkılabını yaratan faktörler, 2. 27 Mayıs inkılabının oluşu, 3. 27 Mayıs inkılabının yurtta ve dünyadaki akisleri, 4. Yatırımlar, 5. Düşük iktidarın dini duyguları istismarı ve 6. Demokrasi ve insan haklarının izahı"³⁵. Öğretmenler, 27 Mayıs müdahalesinin hemen ardından kendi aralarında işbölümü yaparak köylere gitmeyi ve 27 Mayıs konusunda köylülerle iletişim kurmayı planlamış olsalar da, Bursa'daki en organize ekip 18 Temmuz'da kurulabilmiştir³⁶. Bu arada, propaganda konuşmalarına eklenecek muhtemel yeni başlıkların belirlenebilmesi için, köylülerle görüşen ekibin temaslarını özetleyecek bir raporu da Öğretmenler Derneği'ne sunmaları istenmiştir. Gaziantep'te ise vali Niyazi Araz, öğretmenlerle toplantı yaparak konunun ana hatlarını Bursa'daki İnkılabı Yayma Komitesi'nden çok da farklı olmayan noktalar üzerinden ele almıştır. Vali bu toplantıda 27 Mayıs hareketinin milli olduğu, hiçbir şahıs, grup veya partiye karşı olmadığı, 27 Mayıs'ın nedenleri, "sabıkların" israf ve suistimalleri gibi konuları öğretmenlerin nasıl anlatacağını da ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır³⁷.

Valilikçe görevlendirilen öğretmenlerin dışında kendi arzuları ile 27 Mayıs'ı anlatma faaliyetlerine katılan yerel okul veya dernekler de mevcuttur. Gaziantep Erkek Sanat Enstitüsü öğrenci ve öğretmenleri 100

³⁵ "İnkılap Kervanı: 75 Öğretmen Bursa Köylere Dağıldı" *Hâkimiyet Milletindir*, 16 Temmuz 1960 s.1,4. Ulusal basında, bundan bir hafta kadar önce "İnkılap Kervanı"ni oluşturan bine yakın öğretmenin İstanbul Spor ve Sergi Sarayı'nda değişik köylere gitmek üzere toplandığı yazılmıştı. Burada öğretmenlere hitap eden Milli Eğitim Müdürü Kurmay Binbaşı Hayrettin Atak bir konuşma yapmış ve köylüye yukarıda belirtilen konuların anlatılması gerektiğini sıralamıştı (*Milliyet*, 7 Temmuz 1960).

³⁶ Bursa'nın merkezinde bu çerçevede çalışacak 750 öğretmen görevlendirilmiş olup, 3-5'er kişilik gruplarla ilk planda 136 köy ziyareti yapılması kararlaştırılmıştır. "Öğretmenler köylerde inkılabı izah ediyor", *Hâkimiyet Milletindir*, 3 Temmuz 1960 s.1, 4; "Öğretmenler "27 Mayıs İnkılabını" köylere yayacak", *Yeni Ant*, 10 Temmuz 1960 s.1,4.

³⁷ "İnkılapların Halka Anlatılması", *Gaziyurt*, 29 Haziran 1960 s.1,2.

kadar öğrenciyi, okulların kapanmasının ardından, inkılabı köylerde anlatmak üzere görevlendirmişlerdir³⁸.

Erzurum’da da öğretmenler, diğer iki ilde olduğu gibi ekipler halinde köylere gidip 27 Mayıs’ın halka anlatılmasında görevlendirilmişlerdir³⁹. Erzurum Maarif Müdürü Selahattin Ortaç’ın sorumluluğunda gerçekleştirilen organizasyon sonucunda, yalnızca Erzurum merkezindeki öğretmenler değil, çeşitli ilçelerdeki öğretmenler de benzer ekipler oluşturmuşlardır. Buna göre; Oltu’da yapılan toplantıda alınan kararlar Şenkaya, Oltu, Tortum ve Narman ilçesi öğretmenleri Erzurum’un en ücra köşelerine kadar gidip 27 Mayıs’ı anlatmayı kararlaştırırken, İspir’deki öğretmenler de beraberlerinde bir binbaşı ile birlikte köylülerle temasa geçmeye başlamışlardır⁴⁰. Öğretmenlerin bu geziler sonrasında, Bursa’da olduğu gibi, gerekirse yeni bir program geliştirmek amacıyla kendi aralarında görüşmeler yaptıkları ve yeni toplantılar düzenledikleri de göze çarpan bir başka gelişme olarak kaydedilebilir. Ayrıca Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin akademisyenlerinden oluşan 11 kişilik bir heyet, Erzurum’un ilçe ve köylerinde 27 Mayıs konuşmaları yapmak üzere gelmiş ve bu heyet Hınıs, Oltu ve Tortum ilçelerinde konuşmalar yapmıştır⁴¹.

Merkezlerde kurulan öğretmen ekiplerinin dışında, ilçelerde bulunan müftü, imam ve kaymakamların dâhil olduğu gruplarla da propaganda faaliyeti yürütüldüğünü görmekteyiz. Örneğin Gaziantep Müftüsü Abdullah Çolakoğlu, il içerisindeki cami hocalarını toplayarak İçişleri Bakanlığı’ndan gelen genelgeyi okumuş ve inkılap aleyhinde propaganda yapanlara karşı imamları uyarmıştır⁴². Öğretmenlerle toplantı yaparak 27 Mayıs’ın anlatılmasını isteyen Niyazi Araz, imamlarla da bir toplantı düzenleyerek onların Cuma hutbelerinde çarşaf konusunda konuşmalarını istemiştir⁴³.

Bursa’da 27 Mayıs konuşması yapmak amacıyla Yenişehir ilçesine bağlı bütün köyleri dolaşan Binbaşı Emin Kaya, bütün gezi boyunca

³⁸ “Köylere Dağıldılar”, *Gaziyurt*, 6 Temmuz 1960 s.2. Ayrıca, örneğin, İzmir’de, Türk Devrim Ocakları İzmir Şubesi, 30 Haziran-9 Temmuz 1960’da Tepeköy, Seferihisar, Urla, Çeşme, Menemen ve köylere giderek propaganda yaparlar. Bornova Pınarbaşı köyüne belediye bandosu ile gidilir, kitap broşür dağıtılır, köylüler muayene edilir, haşarata karşı DDT paketleri dağıtılır (Kanat 2009: 102).

³⁹ “Şehrimiz Öğretmen ve Öğrencileri Köylerde Milli İnkılabımızı Vatandaşlara İzhah Edecekler”, *Milletin Sesi*, 2 Temmuz 1960, s.2; “Köylüler Aydınlatılıyor”, *Hürsöz*, 8 Temmuz 1960, s.1.

⁴⁰ “Muallimler Seferber Oldu”, *Hürsöz*, 12 Temmuz 1960, s.1; “İnkılap Hareketi Köylerde İzhah Ediliyor”, *Milletin Sesi*, 6 Ağustos 1960, s.1; “İspir’de Maarifçiler Faaliyette”, *Hürsöz*, 18 Temmuz 1960, s.1.

⁴¹ “İlim Heyeti Hınıs’a Gitti”, *Hürsöz*, 24 Eylül 1960, s.1; “Üniversite Heyeti Kaza ve Köyleri Geziyor”, *Hürsöz*, 30 Eylül 1960, s.1. Bu 11 kişilik grup şu kişilerden oluşmaktadır: Prof. Dr. Kemal Balkan, Doç. Dr. Abidin İtil, Asistan Dr. Ayhan Onur, Asistan Aytekin Yakar, Asistan Özdoğan Sür, Dr. Nevzat Öyüş, Doç. Dr. Yusuf Keçecioğlu, Dr. Selami Bengi, Dr. Ayhan Armuk, Dr. Kenan Varlık ve Dr. Muammer Bilge. Ayrıca Konya’ya da bir İstanbul Üniversitesi heyeti gittiğini biliyoruz (Nalbantoğlu, 2008: 73).

⁴² “Müftünün Toplantısı”, *Gaziyurt*, 19 Ağustos 1960, s.2. Örneğin İzmir’de de İzmir İnkılabı Yayma ve Köylüyü Kalkındırma Komisyonu, köylerdeki din adamları için 4 günlük kurs açarak “milli inkılabı” kavratma gayretine girmiştir (Kanat, 2009: 102).

⁴³ “Valinin İmamlarla Toplantısı”, *Gaziyurt*, 24 Eylül 1960, s.1, 3.

beraberinde Çarşı Camii imamı Hasan Tahsin Lapacı'yı da bulundurmuştur. Orhangazi müftüsü Ahmet Hulusi Başoğlu ise köy köy dolaşarak halka camilerde verdiği vaazlarla hem 27 Mayıs'ın anlam ve önemini anlatmış hem de vatandaşların hazineye yardım etmeleri konusunda telkinlerde bulunmuştur⁴⁴. “Hükümete ve hazineye yardım etmenin her Müslüman Türkün bir vatan borcu olduğunu” söyleyen müftüyü şoförler, tıpkı köyleri dolaşan öğretmenlere yaptıkları gibi, ücretsiz olarak köylere ulaştırmıştı. Bursa müftü ve imamlarının katıldığı 27 Mayıs propaganda faaliyetlerine verilebilecek bir diğer örnek ise Cuma hutbelerinde yapılacak olan 27 Mayıs konuşmalarıdır. Bir takım vaizlerin yurdun çeşitli yerlerinde 27 Mayıs aleyhinde konuşmalar yapması sebebiyle, Diyanet İşleri Reisliği'nce il müftülüklerine gönderilen bir genelge sonucunda Orhan Camii hoca ve müezzinleri yaptıkları bir toplantı ile aşağıdaki açıklamayı yapmışlardır:

“Müftülük Müsevvidi Ahmet Nazif tarafından okunan tamimde hocaların siyasetle uğraşmamaları ve hocaların yalnız Allahın emrini bildirmekle mükellef oldukları ve her şeyden evvel hükümet adamı olduklarını unutmamaları gerektiğini açıklamıştır. Toplantı sonunda vaiz, Silahlı Kuvvetler bizim her şeyimizdir, biz hocalar her şeyden evvel hükümetimize bağlı birer din adamlarıyız diyerek sözlerine son vermiştir. Ayrıca Müftülük tarafından Cuma namazları hutbesinde Milli inkılabımız hakkında konuşmalar hazırlanacağı öğrenilmiştir.”

“Cuma Hutbe'lerinde Milli İnkılap Hakkında Konuşulacak” *Yeni Ant*
4 Temmuz 1960 s.1,4.

Çalıştığımız üç ilde verilen 27 Mayıs hutbe metinlerine ise ne yazık ki ulaşamadık⁴⁵.

İnkılabı Yayma Komitelerine ek olarak, illerde girişilen propaganda faaliyetlerinin bir diğeri de İçişleri Bakanlığı'nca il merkezlerinde kurulan 27 Mayıs bürolarıdır. Bursa merkezde 17 Ağustos 1960 yılında “Halkı Tenvir Bürosu” adı altında inkılap hakkında sorulacak her soruya cevap vermek üzere bir büro kurulmuştur. Gaziantep'te, birer şubesi ilçelerde de açılmak üzere, “İnkılap Bürosu” adı altında Bakanlıktan gelen 27 Mayıs broşürlerinin de bulunduğu bir büro kurulduğunu görüyoruz. Erzurum'da ise bürolar, çok daha organize bir şekil alıp dersane haline getirilmiş; Kongre Binası, Atatürk Üniversitesi, Et ve Balık Kurumu, Şeker

⁴⁴ “Köylerde 27 Mayısın manası”, *Yeni Ant*, 9 Temmuz 1960, s.1, 4; “Orhangazi Müftüsü Köy Köy Dolaşarak İnkılabı Anlatıyor”, *Yeni Ant*, 28 Haziran 1960, s. 1,4.

⁴⁵ 27 Mayıs hutbelerinden şimdilik yalnızca birini biliyoruz. Denizli Buldan'da tesadüfen bulunmuş olan bu hutbede “o halde aziz cemaat, biz de millet olarak köylü ve şehirli hepimiz elbirlik Milli Birlik Hükümetimize, ordumuza müzahir olmalıyız” denmektedir (Kara, 2008: 44).

Fabrikası gibi yerlerde İl Eğitim Müdürlüğü tarafından halka okuma yazma yanında 27 Mayıs'ı da öğreten 6 dersane açılmıştır⁴⁶.

İnkılabı Yayma Komiteleri ve Halkı Tenvir Büroları ile birlikte girişilen diğer bir faaliyet, 27 Mayıs'ı köylü vatandaşların gazete yoluyla takip edebilmesi maksadıyla köylere gazete yollanmasıdır. Ankara ve İstanbul'dan gönderilen ve Anadolu'nun çeşitli köylerine uçaktan atılarak ulaştırılan gazeteler dışında, Erzurum'da Üçüncü Ordu tarafından tüm doğu bölgesi köylerine uçakla yerel gazeteler atılmaktadır⁴⁷. Bursa'da da askeri valinin emriyle il binasında açılan "Köycülük Bürosu Komitesi" kararı gereğince, okunan gazeteler büroya bırakılacak ve bunlar da köylere gönderilecektir. Vilayet Köycülük Bürosu tarafından girişilen bu faaliyet hemen sonuç vermiş ve ertesi gün 1000'den fazla gazete köylere ulaşmıştır⁴⁸. Yine Bursa'da şehrin çeşitli yerlerinde oluşturulan gazete kutuları vasıtasıyla okunmuş gazetelerin köylere ulaştırılması sağlanmıştır⁴⁹. Bu doğrultuda Gaziantep'teki kampanyalara, dükkânının camına okunmuş gazete toplanması için bir yazı asan baklavacı Vasıf Güllüoğlu da katılmış; hem Güllüoğlu'nun dükkânı önünde hem de Milli Eğitim Müdürlüğü bahçesinde ellerindeki gazeteleri bırakmak üzere kalabalıklar toplanmıştır⁵⁰. Dahası, Gaziantep *Karayılan* gazetesinde, 23 Temmuz 1960 tarihinden başlayarak incelemiş olduğumuz dönem boyunca aralıksız her gün büyük puntolarla ikinci sayfadan "VATANDAŞ Milli İnkılap hareketini Türk köylüsüne duyurabilmek için okuduğunuz gazeteleri köşe başlarındaki gazete kutusuna at" yazısına yer verilmiştir (*Karayılan*, 23 Temmuz – 31 Aralık 1960).

MBK üyelerinin yurt gezileri propaganda faaliyetleri içerisinde hiç kuşku yok ki en çok ses getireni ve en önemlilerinden birisini oluşturmaktadır⁵¹. Erzurum; Cemal Gürsel'in doğum yeri ve Üçüncü

⁴⁶ "Halkı Tenvir Bürosu kuruldu" *Hâkimiyet Milletindir*, 17 Ağustos 1960, s.1,4; "İnkılap Büroları Kuruluyor", *Gaziyurt*, 9 Ağustos 1960, s.1; "İnkılap Dershaneleri", *Hürsöz*, 8 Temmuz 1960, s.1.

⁴⁷ Bu yöntem Bakanlar Kurulu'nda 17 Haziran 1960'da bizzat Cemal Gürsel tarafından önerilmişti (*BKT*, cilt 1, 2010: 179). Konya yerel basınına yansıyan haberlerde, köylüye gazetelerin 27 Mayıs'tan 9 ay sonra dahi uçaklarla havadan atıldığı anlaşılmaktadır (Nalbantoğlu, 2008: 61).

⁴⁸ "Köylüler Aydınlatılıyor", *Hürsöz*, 8 Temmuz 1960, s.1; "Köylere gazete gönderilecek", *Hâkimiyet Milletindir*, 3 Temmuz 1960, s.1, 4; "Dün köylere 1000 den fazla gazete gönderildi", *Hâkimiyet Milletindir*, 5 Temmuz 1960, s.1,4.

⁴⁹ "Köylere gönderilecek gazeteler için kutu yapılıyor", *Hâkimiyet Milletindir*, 18 Temmuz 1960, s.1,4. Burada şunu da eklemeliyiz ki MBK, "Köy Kahvesinde 27 Mayıs" adlı bir broşür hazırlamış ve ulusal ölçekte dağıtmıştı. Bu broşürde, köy muhtarı DP'yi temsil eder. 27 Mayıs sabahı kahvede yüzü asık oturmaktadır. Köyün öğretmeni DP'yi eleştirir ve orduyu över. Muhtar ise, kahvedeki âşıklardan ona yol göstermelerini ister. Âşıklar birlikte şu mısraları okurlar: "Serhadlerde nöbet tutan ordumuz/İçten düşman olduk, gidiyordu yurdumuz/Bu vatani kurtarmak defterinde yazılı/ Yirmi yedi Mayıs sabahında kalkan ordumuz." Bunları duyan muhtar kendine gelir ve 27 Mayıs'ı benimser (Üzen, 1998: 59-60).

⁵⁰ "Okunan Gazeteler Kutuya Atılıyor", *Yeni Ülkü*, 21 Haziran 1960, s.1.

⁵¹ MBK üyelerinin çoğundan oluşan gruplar, Türkiye'yi bölgelere ayırarak iki dalga halinde dolaysız propaganda yapmıştır. Bu gezilerin ilki, gazetelere 18 Eylül 1960 tarihinde

Ordu'nun merkezi olması ve bünyesinde bir üniversite bulundurması nedeni ile bu tür gezilere hem daha çok hem de daha üst düzeyde ev sahipliği yapmıştır. İncelediğimiz dönem içerisinde 27 Mayıs'ı yayma faaliyeti olarak Gürsel iki defa Erzurum'a gitmiştir (18 Temmuz ve 25 Ekim 1960). İlk gezisinde yanında Dâhiliye Vekili İhsan Kızıoğlu, Başvekâlet Müsteşarı Alparslan Türkeş ve diğer MBK üyeleri ile birlikte gelen Gürsel "binlerce Erzurumlunun alkış ve tezahüratları arasında" balkondan meydana toplanan vatandaşlara 27 Mayıs'ın nedenlerini açıklamıştır. Erzurumlular, *Milletin Sesi*'nin ifade ettiğine göre, hemşerileri Cemal Gürsel'in aralarında bulunması sebebiyle adeta bir bayram havası içindedir. Bu nedenle şehir baştanbaca bayraklarla donatılmış, "yüzlerdeki neşe bir kat daha artmış bütün halk dışarıya dökülmüştür"⁵². Gürsel Erzurum'a ikinci defa gelişinde Muzaffer Özdağ ile birlikte Üçüncü Ordu karargâhında ve ardından da hükümet meydanında toplanan kalabalık vatandaş topluluğuna hitap etmiştir. Bu konuşmalarda Özdağ, 27 Mayıs'ın sebeplerinden bahsederken, Gürsel de İslam konusuna değinerek "İslamiyet dünyanın en mübarek, en yapıcı, en hayatli, en kuvvetli dinidir. Ona sahip olanları hem ileriye doğru hem kemale doğru götürün ve götürmeyi emreden bir yöndür. Fakat bize bu ters anlatılmıştır. Bu sebeple asırlarca geri kalmışızdır"⁵³ demiştir.

b) Muhalefeti önleyici tedbirler

27 Mayıs müdahalesinin hemen ertesinde oluşturulan askeri valilikten verilen talimatla DP Bursa milletvekilleri yakalanıp Yassıada'ya sevk edilirken belediye başkanları, yöneticileri ve şehrin diğer ileri gelen DP mensupları Işıklar Askeri Lisesi'nde gözaltına alınmışlardır. Önemli isimlerin çoğu ilk on beş gün içerisinde tutuklanmış, daha sonra açılan suistimal dosyaları ile yeni isimler bu gruba eklenmiştir. Gaziantep'te de, Yassıada'ya sevk edilenler dışında il merkezinde kurulan Tahkikat Heyetlerinin soruşturmaları sonucu, ileri gelen birçok esnafın gayri meşru menfaat sağlamaktan mahkemelere verildiğine şahit olmaktayız. Öte yandan Erzurum'da ise aralarında Nurcuların da bulunduğu bazı dini çevre ve kişiler ile birlikte DP'nin bazı yerel idarecileri Sivas'ta oluşturulan kampa gönderilmişlerdi (bkz. Kırkıncı, 2004: 129-39; Nar, 1998: 172).

27 Mayısla birlikte diğer mülki amirlerin yanı sıra, göreve yeni getirilen askeri ve sivil valiler gazetecilerle yaptıkları düzenli toplantılarla

yansımıştır. Türkiye 17 bölgeye ayrılmış ve birer ikişerli MBK üyeleri buralarda görevlendirilmiştir. Amaçların biri, 27 Mayıs'ın "halk topluluğundaki psikolojik ve ekonomik tesirlerini" yerinde incelemektir (*Milliyet*, 20 Eylül 1960). Bu gruplar bazen şehirlerde kalmış, bazen köylere de gitmiştir. İkinci dalga gezi de, Anayasa oylamasının hemen öncesinde yapılmıştır (*BKT*, cilt 2, 2010: 1105-10).

⁵² "Org. Gürsel Dün Erzurum'a Geldi", *Hürsöz*, 19 Temmuz 1960, s.1,2; "Şehrimiz Bayram Havası Yaşiyor", *Milletin Sesi*, 19 Temmuz 1960, s.1.

⁵³ "Kıymetli Hemşehrimiz Gürsel Şehrimizde", *Milletin Sesi*, 26 Ekim 1960, s:1,4. Gürsel dışında, 21 Eylül'de Erzurum merkez ve ilçelerinde konuşmalar yapmak üzere MBK'nden Vehbi Ersü gelmiştir. Konuşmalarına dair bkz. "Biz Parti İstemiyoruz!", *Hürsöz*, 24 Eylül 1960, s:1, 4; "Sizden Oy İstemiyoruz, Bize Güvenin", *Hürsöz*, 26 Eylül 1960, s.1,4.

basın veya başka yollarla yapılacak herhangi bir muhalefet girişimine asla izin vermeyeceklerini açıkça ifade etmiş, bu konudaki ciddiyetlerini yaptıkları tutuklamalarla da ortaya koymuşlardır. Örneğin Gaziantep valiliğine getirilen Albay Faik Yüngül⁵⁴, Türk basınına düşen görevin 27 Mayıs'ı desteklemek olduğunun altını şu cümlelerle çizmiştir: “Bugünkü silahlı kuvvetleri sabote edecek yazılar çıkarsa hiç tereddüt etmeden o arkadaşı Ankara'ya sevk ederim”⁵⁵. Nitekim *Yeni Ülkü* gazetesi sahibi Faik Muhsinoğlu, 27 Mayıs aleyhinde yayın yaptığı için uzun süre gözaltında tutulmuştur. Diğer taraftan, 1950'lerin Gaziantep'inde Hüsnü Levent tarafından çıkarılan *Demokrata Güven* gazetesi yoluna “Demokrata” kelimesini çıkararak devam etmiş; Ahmet Koral'ın çıkardığı *Demokrat Ses* gazetesi ise kapanmak zorunda kalmıştı. Erzurum'da da *Demokrat Doğu* gazetesi “Demokrat” ismini taşıdığı için sahibi tarafından kapatılmış; *Doğu Ekspres* gazetesi ise askeri valilik tarafından tamamen kapatılarak sahibi Şinasi Hakkı Ünal iki ay kadar hapse mahkûm olmuştur.

MBK'nin muhalefeti önleyici tedbirler çerçevesinde hazırladığı ama faaliyete geçirmedeği oluşumlardan birisi de gerekli haller ve yerlerde geniş yetkili “İnkılap Mahkemeleri” kurmaktı (*BKT*, cilt 1, 2010: 532-3). Bursa ve Gaziantep basınında bu mahkemelerin lüzumuna ilişkin yazılar çıkmıştır. Bursa'da Mehmet Ohri, “İnkılap mahkemeleri kurmak, yer yer görülen inkılap düşmanlarına aman vermemek, yarın veya öbür gün başka yıkıcılar çıkarmamak içindir. Cezalar şiddetli olmalı, bir ihtilalin bütün icapları yerine getirilmelidir”⁵⁶ demiş; Gaziantep'te Sabri Haksever de “en hafif kıpırdanmalarda dahi adalet kılıcının şiddet ve süratle yan kuyrukları kesip atması için” inkılap mahkemelerini gerekli gördüğünü belirtmiştir⁵⁷.

Ancak ne bir gözdağı mahiyetini taşıyan “İnkılap Mahkemeleri”⁵⁸ ne de muhalefeti engellemeye yönelik diğer faaliyetler tam bir başarıya ulaşmıştır. Yeni döneme yönelik baştaki olumlu hava, ilk günlerin heyecanı ile birbiri ardına düzenlenen mitingler, yoğun ve sistematik propagandalar bir ölçüde etkili olmuşsa da aşağıda görüleceği üzere muhalif tepkileri tümüyle önleyememiştir. Tepkiler, küçük-büyük protesto olayları tam olarak engellenememiştir.

⁵⁴ 27 Mayıs'tan 13 Haziran'a kadar Gaziantep askeri valisi Albay Faik Yüngül; 13 Haziran 1960 tarihinden 25 Ağustos 1961 tarihine kadar da Niyazi Araz'dır.

⁵⁵ Ayrıca bkz. “Garnizon Kumandanı Albay Faik Yüngül: “Türk Ordusunu desteklemeyenler olursa bunların vatandaşlığından şüphe etmek gerekir” *Yeni Ülkü*, 31 Mayıs 1969, s.1.

⁵⁶ Mehmet Ohri, “Bu bir İhtilaldir...”, *Yeni Ant*, 6 Ağustos 1960, s.3; Mehmet Ohri, “İnkılap Mahkemeleri”, *Yeni Ant*, 5 Ağustos 1960, s.3.

⁵⁷ Sabri Haksever, “İnkılabın Koruyucuları”, *Gaziyurt*, 6 Ağustos 1960, s.1, 2.

⁵⁸ Gözdağının belki de en uç örneği olarak Siirt, Bitlis, Muş, Van, Hakkâri bölgelerine giden MBK üyelerinden Muzaffer Yurdakuler'in konuşması verilebilir: “Ulusal devrimimize karşı gelmek cesaretini gösterecek köy, şehir ve insan kitlelerini jet ve toplarla imha edeceğiz” (Özdağ, 2004: 350-1; *Hürriyet*, 29 Eylül 1960).

4. Tepkiler

Askeri müdahalenin yapıldığı ilk iki gün içerisinde hem gazete haberlerinden hem de valilerin yaptığı açıklamalardan, her üç şehrin de merkez ve ilçelerinde 27 Mayıs'ın olaysız geçtiğini öğreniyoruz. Diğer taraftan, önceden belirtildiği gibi, 27 Mayıs'ı özellikle CHP'ye yakın kesim ve isimler daha yüksek sesle alkışlamış; DP yanlılarının da aralarında bulunduğu bir kesim ise kısa bir süre sonra, bazen sessiz bazen de yüksek sesle, değişik muhalefet refleksleri geliştirmiştir. Her ne kadar ilgili haberlerde çoğunlukla “Milli inkılap ve hürriyet aleyhinde bulundu” denilerek içerik bilgisi verilmese de, basına yansıyan bazı olaylardan hareketle, 27 Mayıs'a muhalif kesimlerin muhalefet etme biçim ve araçlarına dair bilgi edinmek mümkündür. Örneğin Erzurum'da yayınlanan *Doğu Ekspres* gazetesi, pek çok gazetenin aksine, sahibi Şinasi Hakkı Ünal'ın tercihiyle 27 Mayıs günü gazetesine tek bir haber bile koymayıp bembeyaz bir şekilde çıkmıştır (Turgutcan, 2011). Erzurum Garnizon Kumandanlığının müdahaleden birkaç gün sonra yayımladığı bir tebliğ ise Erzurum'da küçük çapta da olsa, muhalefetin, neredeyse müdahaleyle eşzamanlı olarak başladığına ilişkin önemli bir veri içermektedir:

“Dumlu'da yakalanan fena niyetli bir şahsın köylü vatandaşlarımıza ordumuzun yapmış olduğu inkılap hareketleri hakkında muzır propaganda yaptığı görülmüş ve hemen yakalanarak hakkında kanuni takibata geçilmiştir.”

“Erzurum Garnizon Kumandanlığının Resmi 1. No.lu Tebliği”,
Milletin Sesi, 30 Mayıs 1960, s.1

“Muzır propaganda” çerçevesinde köylülerin oy haklarının ellerinden alındığı, Türkçe ezana geri dönüleceği, dinin elden gittiği ve alyans bağış kampanyalarının aile kurumunu dağıtmaya yönelik bir politikanın ürünü olduğu gibi söylentiler vardı⁵⁹. Öte yandan, o tarihlerde Yüksek İslam Enstitüsü'ne girmeye hazırlanan, bir imam-hatip mezununun Erzurum'da 30 Haziran 1960 tarihinde günlüğüne kaydettiği notlar bu şehirdeki kimi muhaliflerin tavrı açısından ilginçtir:

Ama talebeler durmaz. Gürsel ve adamlarına karşı kâğıtlar yazıyorlar. Camilerin kapısına yapıştırıyorlar. Nitekim bir gün askeri hoparlör, devrim düşmanları el ilanı dağıtmışlar... diye tehdit yağdırıyordu. Ve her ikindi sonu yurttan yuvarlak masa yapıp Gürsel'e İnönü'ye gıyabi yargılama yapıyorlardı arkadaşlar. (...) Valilik emriyle son sınıf öğrencileri olarak camilerde konuşturulduk. Konuşmayı biz hazırladık. Ve konuşma neredeyse tamamen yeni rejim aleyhindeydi. (Nar, 1998: 171-2).

Celal Bayar'ın memleketi Bursa'da ise muhalefet daha yaygındı. Örneğin İnegöl, aleyhte propagandaların sıkça yaşandığı ilçelerden birisidir

⁵⁹ “Köylülerin Rey Verme Haklarının Elllerinden Alındığı Haberi Yalan,” *Hürsöz*, 28 Temmuz 1960, s.1.

ve protesto faaliyetleri sebebiyle DP İlçe başkanı Ali Korkmaz ile Hasan Korkmaz ve 8 başka şahıs tutuklanmıştır. 27 Mayıs lehine propaganda konuşmaları yapmak üzere İnegöl'e bir ekibin geleceğini haber alan bir grup, bu durumu protesto etmişlerdir:

Sabahleyin sabah namazı maksadiyle camiye giden cemaat, cami minaresinin 3 ayrı yerinde beyaz puntolarla D.P. rumuzu yazıldığını hayretle görmüşlerdir. Rumuzun altına ise şu kelimeler yazılmıştır “Yarın gelecek olan ekibi istemiyoruz, burada yapılacak toplantıda konuşacak şahısların her şeyi göze almaları lazım” şeklinde bir takım gülünç kelimeler karalanmıştır. Ayrıca civardaki bir çok evlerin kapısına da D.P. rumuzları resmedilmiştir.

“İnegöl’de D.P. liler Tertip Peşindeler”, *Yeni Ant*, 16 Temmuz 1960, s.1, 4.

Propaganda ekiplerinin şahsında yeni yönetim aleyhine yönelen bu olayın daha büyüğü Gemlik’in Muratoba köyünde yaşanmıştır. 27 Mayıs’ı anlatmak üzere giden ekip, köy kahvesine girerek konuşmaya ve ellerinde bulunan broşürleri dağıtmaya başlayınca kahvede bulunanlar mekânı terk etmeye başlamışlardır. Dahası, içeride kimse kalmadığı için köyden ayrılmak üzere araçlarına binen “Tenvir Ekibi”, halk tarafından yuhalanmış ve güzergâhlarının çeşitli kısımları kalas ve taşlarla kapatılmıştır⁶⁰. 27 Mayıs’ı açıklamakla görevli ekiplerin birçok başka yerde daha konuşurulmadığını da görmemiz mümkündür:

“Hala, münferit de olsa, öyle olaylarla karşıya geliyoruz ki mütereddit kalmıyoruz denemez. Daha geçenlerde Karacabey köylerinden birinde hala vazife görmekte olan D.P. li bir muhtar köye gazete sokmuyor, köy kahvesinde radyo dinletirmiyormuş. Aynı muhtarın, anlaşımları anlatmakla vazifeli öğretmeni köyünde konuşurmadığı da anlaşılıyor. Bunun gibi İnegöl’de yine bu kafayı taşıyan muhtarlardan biri, vazifeli öğretmenlerden birine gece yolunu kesmek suretiyle dayak attırılmış...”⁶¹

Bunların dışında; Keles ilçesi Mesebolu köyünde ekmeklerin üzerine “DP” yazan fırıncılar bulunduğu, Mudanya’da Siği köy kahvesinde 27 Mayıs aleyhinde propaganda yapıldığı⁶² ve kavak ağaçlarına levhalar asıldığı da görülmüştür⁶³. 27 Mayıs aleyhine ağaca asılan bir yazı şöyledir: “Bu dünyayı zindan edecekler sen neyine güveniyorsun; askerine mi? Sana akıl verenleri Türk milleti biliyor. Çok yanlış hareket ediyorsun. Türk milletine hiç sevgin kalmamıştır. Bir demokrat ölüsü sizden bin olacaktır. Allah bize yardımcı olsun. Bunu okuyanlar hazır olsunlar”⁶⁴.

⁶⁰ “İnkılap Kervanı yuhla karşılandı”, *Yeni Ant*, 21 Eylül 1960, s.1,4.

⁶¹ Sadrettin Çanga, “Düzen ve Huzuru Bozanlara Karşı” *Yeni Ant*, 1 Temmuz 1960, s.1,4

⁶² Sadrettin Çanga, “Düzen ve Huzuru Bozanlara Karşı”, *Yeni Ant*, 1 Temmuz 1960, s.1, 4; “12 İnkılap düşmanı dün tevkif edildi”, *Yeni Ant*, 30 Temmuz 1960, s.1, 4.

⁶³ “İnkılap aleyhtarı levhalar asan dün yakalandı” *Yeni Ant*, 26 Ağustos 1960, s.1; “Şehir Haberleri: İnkılap aleyhine ağaca yazılı yafta takmışlar”, *Hâkimiyet Milletindir*, 21 Ağustos 1960, s.2

⁶⁴ “Yobazların astığı iki levha bulundu”, *Yeni Ant*, 19 Ağustos 1960, s.1,4.

27 Mayıs aleyhtarlarının Gaziantep'te yaptıklarına baktığımızda, ilk bakışta Erzurum ve Bursa'dakilerle benzerlik gösterdiğini ancak tepkilerin Bursa'daki kadar şiddetlenmediğini söyleyebiliriz. Bu çerçevede din görevlileri, DP yandaşları, köylüler ve muhtarlar öne çıkan kişilerdir. Örneğin Antep Şih Camii müezzini Nihat Ferah ve arkadaşları 27 Mayıs aleyhinde beyanname yayımlamış ve el yazısı ile duvarlara aleyhte yazılar yazmışlar; Etebek, Y. Beylerbeyi, Gücege merkez köylerinde DP'li muhtar veya ocak başkanları MBK ve Cemal Gürsel'e hakaret içerikli propaganda yapmışlardır⁶⁵. Bunların dışında; Yavuzeli ilçesinin Yenisarılar ve Kesebaş köylerinde, Nizip ilçesinin Mizar köyünde ve Araban ilçesinin Elif Köyü'nde MBK aleyhinde protesto yapan şahıslar olduğu bilgilerine basından ulaşabiliyoruz⁶⁶. Görebildiğimiz kadarı ile en geniş aleyhte propaganda faaliyeti, bir öğretmenin mektubu ile deşifre edilen Oğuzeli köylerinde meydana gelmiştir. Gaziantep DP milletvekilleri Ekrem Cenani ve Ali Şahin'in köyleri Tilhalit ve Kandevir başta olmak üzere, Oğuzeli'ne bağlı Vasılı, Karaburun, Tilsevet, İnkılap, Yeniyapan, Şıhbilecen, Kefersarı, Rumevlek ve Vartanuz köyleri, basında 27 Mayıs aleyhinde gizli propaganda yapılan yerler arasında sayılmaktadır. Öğretmenin iddiasına göre adı geçen bu köylerde inkılap aleyhinde olumsuz propaganda, çeşitli yalan ve şayialar ağızdan ağza dolaşmakta, inkılabı benimseyen diğer köylerdeki vatandaşlara da bulaşmaktadır⁶⁷.

Bir yandan daha çok köy merkezli aktif muhalefet hareketleri sürerken, diğer yandan muhalefete eğilimli basın da satır aralarında muhalif mesajlar vermeyi tercih etmiş, ancak bu tavır da askeri idare tarafından göz ardı edilmeyerek cezalandırılmıştır. Örneğin, Gaziantep'in önde gelen DP'lilerinden Faik Muhsinoğlu, basın özgürlüğü üzerinden DP dönemi ile mevcut dönemin farklı olmadığını, önceleri 'basın özgürdür' diyenlerin, bu arada Gürsel'in, sonradan bu fikrinden caydığını yazmıştır⁶⁸ ki bu, zamanı için cesurca sayılmalıdır. Satır arasında sezilen bu hoşnutsuzluk Gaziantep *Yeni Ülkü*'de yayımlanan bir şiirde de kendini göstermiş; Sinan Bahçeci'nin kaleme aldığı "Küfre Karşı Sabır" şiiri, hem yazarın hem de gazete sahibi Muhsinoğlu'nun tutuklanmasına yol açmıştır. Şiirde geçen "Bir anda her şey geçer, meşum ağızlar küfretmekten usanır, [insanoğlu] en sonunda silkinir kanatlanır" dizeleri⁶⁹ ile sabırlı olunursa 27 Mayıs ortamının geçeceğini ima ettiği düşünülerek Sinan Bahçeci ve gazetenin sorumlu müdürü Faik Muhsinoğlu 15 Temmuz tarihinde gözaltına alınmışlardır. Muhsinoğlu, 63 gün cezaevinde kalmış, gazetesi yayına ara vermiştir.

⁶⁵ "Kilis Hadisesi," *Gaziyurt*, 22 Haziran 1960, s.1; "Tevkif Edildiler," *Gaziyurt*, 26 Haziran 1960, s.2.

⁶⁶ "Devlet büyüklerine hakaret ettikleri için tevkif edilmişler," *Yeni Ülkü*, 22 Haziran 1960 s.1; "D.P. ve C.H.P. lilerin kavgası," *Yeni Ülkü*, 8 Temmuz 1960, s.1.

⁶⁷ "Oğuzeli Köylerinde İnkılap Aleyhinde Propaganda mı Var?," *Gaziyurt*, 18 Ağustos 1960, s.1, 3.

⁶⁸ Faik Muhsinoğlu, "Çukur", *Yeni Ülkü*, 5 Temmuz 1960, s.2

⁶⁹ Sinan Bahçeci, "Küfre Karşı Sabır!..", *Yeni Ülkü*, 14 Temmuz 1960, s.1.

Gazeteciler arasında ve basın üzerinden yürütülen muhalefetin en çok kullandığı yol ise bunu CHP eleştirileri üzerinden gerçekleştirmektir⁷⁰. Muhalifler, CHP'yi rejimin temsilcisi olarak görüyordu. Ama sonuçta bir siyasi parti olduğundan, CHP aleyhtarı yazılar daha rahat yazılabiliyordu. Bu siyasi taktiği fark eden CHP'liler, kendilerine yöneltilen eleştirileri 27 Mayıs kartını kullanarak göğüslüyor, bir anlamda DP'lilerin aslında 27 Mayıs'a muhalefet ettiğini vurguluyordu: “İhtilalin titizliğinin tabii olduğu şu günlerde ihtilale doğrudan doğruya karşı gelemeyenlerin dolanbaçlı yolları tercih ettikleri görülmektedir. Zoraki tebessümleri kalkan yaparak ideal bakımından ikiz kardeşi olan C. Halk Partisi'ne ve onun büyük liderine saldır[ıl]maktadır”⁷¹. Bu doğrultuda yürütülen tartışmalar, özellikle yeni partilerin henüz kurulmadığı bir ortamda, seçimlerin derhal yapılması yönündeki CHP görüşlerinin etrafında şekillenmektedir. Erken genel seçimlerin memleketin CHP'ye kayıtsız şartsız teslimi anlamına geldiğini ifade eden Faik Muhsinoğlu şöyle yazar:

“Düne kadar Demokrat Partinin saflarında yer almış hiçbir vatandaşın İmanlı-partili iseler Halk partisinin saflarında yer almayacakları su götürmez bir hakikattir... Sayın Gürsel yeni bir parti kurmadığı veya DP'nin başına DP'lilerin itimat edebilecekleri Genel Başkanlık vasfını haiz bir zat geçmediği takdirde ister istemez yapılan bu devrimlerimizden sonuna kadar Halk Partisi faydalanacaktır. Bu ise parti diktatöryasından ileri geçemez!”

Faik Muhsinoğlu, “Bir Temenni”, *Yeni Ülkü*, 16 Haziran 1960, s.2.

Bilindiği gibi DP'yi devirmiş olan MBK içerisinde Alparslan Türkeş ve arkadaşları da hemen seçime gidilmesine karşı çıkmış, bunun iktidarın CHP'ye verilmesi anlamına geldiğini vurgulamıştı (Özdağ, 2004: 327-31). Bu konu, devirenlerin bir kısmıyla devrilenlerin aynı çizgide bulunduğu ilginç örneklerden biridir.

5. Sonuç

27 Mayıs'ın Anadolu'daki kısa vadeli yansımalarından bir kesit sunduğumuz bu çalışmada Bursa, Erzurum ve Gaziantep'te 27 Mayıs'ın nasıl karşılandığını ve 27 Mayıs lehinde ve aleyhinde neler yaşandığını, yerel gazete kaynaklarını kullanarak ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaya çalıştık. Ulusal basında yer almayan olayları yakalayabildik ve yerel basının ulusal gündemi merkezden taşraya taşımada ve taşrada bir 27 Mayıs gündemini kurup sürdürmedeki rolünü tespit edebildik. Yerel gazeteler, örneğin Erzurum Oltu'da küçük bir olayla Ankara'daki MBK'nden aynı sayfada söz ederek, ertesi gün Narman'dan bir düğün ile beraber yine MBK'ni haber yaparak, sık sık Cemal Gürsel'in resmini kullanarak, aslında

⁷⁰ Örneğin, 11 Temmuz 1960 tarihli *Havadis*'te Peyami Safa'nın “Milli Birlik Devri” yazısı böyledir (27 Mayıs Askeri Darbesinde... 1996: 7-9).

⁷¹ Sabri Haksever, “Kuyu Kazanlar,” *Gaziyurt*, 20 Temmuz 1960, s.1, 3.

yeni merkezi otoritenin kendisini insanlara kabul ettirmesine destek işlevi görmüştür. İncelediğimiz gazeteler, farklı illerde farklı siyasal partileri destekleyen gazeteler de olsa, MBK'ni bu illerde görünür kılmış; insanların yeni yönetime bir aşinalık kazanmasında ve nihayetinde yeni yönetimin kabul edilir olmasında önemli bir araç olmuşlardır.

Çalışmamızda ortaya konulduğu üzere Bursa, Erzurum ve Gaziantep'te 1950'den itibaren DP geleneği güçlü olmasına rağmen, bu üç ilde de 27 Mayıs'ın hemen ertesinde coşkulu bir hava vardır. Yerel düzeyde 27 Mayıs lehindeki havayı ortaya çıkartırken, bu havayı sürükleyen aktif özneleri de belirginleştirebilmiş olduk. Üç ilde de 27 Mayıs sonrası değiştirilmiş olan mülki erkân başta olmak üzere öğretmenler, öğrenciler, baro mensupları, gazeteciler ve kimi yerel derneklerin ön planda olduğunu ve mitingler, toplantılar düzenlediğini gördük. Kendiliğinden başlayan coşkulu destek gösterilerinin kısa sürede daha merkezi bir denetim ve yönlendirmeye girdiğini tespit edebildik. Mitinglerde İstiklal Marşı ile başlayan Gençlik Marşı ve tezahürat ile son bulan ortak bir program izlenmesi buna işaret etmekteydi. Anlaşıyor ki MBK daha ilk anda Anadolu'da kendilerine yönelik desteği mümkün olduğu kadar derli toplu kılmak ve kalıcı bir DP aleyhtarlığına dönüştürmek için halkın bir kısmının gösterdiği coşkuyu hemen yönlendirmek istemiştir. Bu yüzden çalışmamızda görüldüğü üzere, farklı coğrafyalardaki üç ilde birbirine benzer faaliyetler gözlenmektedir. Farklı illerde yayımlanan, birbirinden farklı siyasi görüşteki gazetelerin benzer faaliyetleri yansıtıyor olması, yalnızca basın üzerindeki kontrol ile açıklanamaz. Faaliyetler gerek içerik gerekse uygulama hedefleri açısından büyük benzerlik göstermektedir. Örneğin her üç ilde de valiler denetiminde, öğretmenler inkılabı köye götürmekle görevlendirilmiş, din adamları ve cami hocaları 27 Mayıs lehinde seferber edilmiştir. Kendi içinde birçok meselede uyumsuzluk yaşayan MBK'nin, Anadolu'ya yönelik hamlesinin çok daha disiplinli ve programlı yürüdüğü, incelediğimiz farklı illerdeki 27 Mayıs lehine faaliyetlerin benzerliğinden anlaşılmaktadır. MBK tarafından yönlendirilen ve kontrol edilen propaganda çalışmalarının genelde öğretmenler eliyle yürütülmesi ve benzer şekilde komiteler aracılığıyla DP'nin geleneksel oy tabanı olan kırsal kesimde faaliyet göstermek üzere organize olması, Anadolu'ya ilişkin bir programa işaret etmektedir. Bu program, DP'lileri yeni rejime kazandırmak veya en azından DP'den soğutmak amacını gütmektedir. Aynı amaçla, DP'lilerin yeniden örgütlenebilmesini ve 27 Mayıs'a muhalefet etmesini önleyebilmek için, her üç ilde de benzer araçlarla sert tedbirler alınmış, DP'liler ön plandaki makam ve rollerinden uzaklaştırılmıştır. Ayrıca, DP döneminin tam olarak kapandığını ve MBK'nin Türkiye'nin yeni hâkimi olduğunu her yolla duyurmak için camilerde 27 Mayıs lehine hutbe de okutulmuştur. Bütün yenilikçi ve ilerlemeci söylemine rağmen 27 Mayıs'ın, Osmanlı'dan kalan bir iktidar sembolü olarak, camilerde hutbe okutma yoluna gitmesi, halkın DP'den soğutulması ve yeni iktidarı benimsemesi için atılmış ilginç bir adımdır.

Bütün programlı gayretlere rağmen yeni yönetim, 27 Mayıs lehindeki faaliyetlerin yürütülmesinde Anadolu'nun her yerinde her zaman eşzamanlı bir ilerleme sağlayamamıştır. Gayretler ve kullanılan araçlar benzeşse de yerel pratiklerde farklılıklar oluşmuştur. Örneğin, Bursa Barosu'nun aldığı DP'lilerin savunmasını kabul eden avukatlara disiplin soruşturması açılması kararına, Erzurum ve Gaziantep'te rastlanmamaktadır. Celal Bayar'ın memleketi olarak sembolik bir önem taşıyan ve DP'nin bir "kalesi" olan Bursa'da, DP karşıtlarının Erzurum ve Gaziantep'e göre daha sert tavır alması şaşırtıcı değildir. Bir başka örnek de şudur: "Çarşafı Mücadele Haftası" ve Türkçe ezan kampanyaları Erzurum'da, Bursa ve Gaziantep'te olduğu kadar yankı yapmamıştır. Bunu, Erzurum'un diğer iki ile göre daha muhafazakâr olan sosyal yapısı ile kısmen açıklamak mümkündür. Bu örneklerden görüleceği üzere, 27 Mayıs sonrasında yapılmak istenenler benzeşiyor olsa da yerel faktör ve gerçeklikler, yapılmak istenenin her ilde aynı sonucu vermesine engel olabilmektedir.

Araştırmamızda son olarak; 27 Mayıs aleyhinde hiçbir hareket olmadığı, kırsal bölgelerin ve köylerin sessiz kaldığına ilişkin genellemelerin yanlışlığı ortaya çıkarılmıştır. Köylere yönelik yapılan tüm sistematik propagandalara rağmen, 27 Mayıs ve yeni idare aleyhinde hareketlere en fazla yine köylerde rastlanmaktadır. Küçük ölçekli de olsa köylerdeki tepki, şehir meydanlarındaki coşkulu havanın arka yüzünü bize göstermektedir. İncelediğimiz üç ilde propaganda biçimleri, destek mitingleri ve çalışmalarını MBK ve valiler kontrolünde benzer bir yapıda birleşirken, 27 Mayıs'a muhalefet biçimlerinde kendiliğinden gelişen, dağınık ve farklı pratiklerle karşılaşırız. Gaziantep'te duvarlara yazı yazan müezzin; Erzurum'da gazetesini 27 Mayıs'a tepki olarak boş ve bembeyaz çıkaran gazeteci Şinasi Ünal; Bursa'da ekmeklere "DP" yazan fırıncılar bu farklılıklara işarettir. Basın yoluyla muhalefet ancak çok dolaylı ve CHP'yi eleştirmek suretiyle yapılabilirdi. Bütün yasak ve kontrollere rağmen, 27 Mayıs'a doğrudan tepki göstermek isteyen köylüler ise değişik muhalefet mekân ve araçları yarattılar. Köy odalarından tuvalet duvarlarına⁷², kapılardan cami duvarlarına, kavak ağaçlarından fırınlara kadar her yer, asılan duyurularla, bir çeşit muhalefet mekânı olmuştu. Muhalefetin biçimlerinden ziyade özneleri benzeşmekteydi: tepki gösterenler genellikle köylüler, muhtarlar ve din adamlarıydı ve bu üç grubu birleştiren faktör elbette ki DP'lilikti. İncelediğimiz üç il arasında 27 Mayıs'a gösterilen tepki ve muhalefetin en yükseldiği yer, DP'nin "kale"lerinden Bursa'dır. Bursa'da 27 Mayıs'a muhalefet, Gaziantep ve Erzurum'a göre çok daha cesur ve bazen de şiddetli eylemler sergilemiştir. Merkezlerden gönderilen "Tenvir Heyetleri"nin en fazla engellemeyle karşılaştığı yer, Bursa'dır. Bazen bu gelen gruplara karşı şiddet de kullanılmıştır. Bursa'nın Celal Bayar'dan dolayı DP için sembolik önemini

⁷² "Şehir Haberleri: Çalı Nahiyesinde Menfi Propaganda Yazıları", *Hâkimiyyet Milletindir*, 22 Temmuz 1960, s.2.

yukarda belirtmiştik; DP'nin oy kaybettiği 1957 seçimlerinde dahi Bursa'daki oy oranı %58,1'dir. Dolayısıyla DP hükümetinin asker tarafından devrilmesinin burada yarattığı tepki, görülüyor ki Erzurum ve Gaziantep'ten daha yoğun ve sert olmuştur. Bu yoğun ve yer yer hırçın tepkinin, 1961 referandumunda Bursa'da "Hayır" oyu çıkmasının altında yatan nedenlerden biri olduğunu düşünüyoruz. Bu hırçınlık, 1961 referandumunda askeri yönetimin bir an önce bitmesi için "Evet" oyu verme mantığını perdeleyen ve Bursa'da "Hayır" oyu verme eğilimini ağır bastıran önemli bir faktör olmalıdır.

Türkiye çapında 27 Mayıs'a verilen yerel tepkinin şiddete dönüşme yoğunluğu ile 1961 referandumunda "Hayır" oyu verme arasında pozitif bir korelasyon olduğuna ilişkin şu an bir genelleme yapamıyoruz. Ancak bunun "Hayır" oyu veren Bursa dışında 10 ilde daha çalışılıp başka araştırmacılar tarafından tespit edilebileceğini düşünüyoruz. Aynı şekilde şiddet içeren tepkilerin azlığı ile referandumda "Evet" oyu verme eğilimi arasındaki korelasyon da daha ayrıntılı çalışılabilir. Vardığımız sonuçların Anadolu çapında geçerli olup olmadığı ancak daha fazla il çalışıldıktan sonra görülebilecektir.

Kaynaklar

- Akdevrim* (1960), Ankara: Başbakanlık Devlet Basımevi.
- ANDERSON, B. (2006), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, Londra ve New York
- AYDOĞAN, E. (2005), *Oltu Şura Hükümeti'nin Ermeni Mücadelesi-Yasin Haşimoğlu'nun Hatıraları*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara:
- BARLAS, U. (1972), *Gaziantep Basın Tarihi 100. Yıl*, Gaziantep Kültür Derneği Yayınları, Karabük.
- BAYDUR, M. Ç. (2000), *Erzurum Yazıları*. Dergâh Yayınları, İstanbul
- BROCKETT, G. (2011), "A View from the Periphery: The Provincial Press as a Source for Republican Turkish Social History", *Toward a Social History of Modern Turkey: Essays in Theory and Practice*, G. Brockett (der.) içinde, Libra Kitap, İstanbul, s. 123-53.
- BURÇAK, R. S. (1976), *Yassıda ve Öncesi*, Çam Matbaası, Ankara.
- (1991), *27 Mayıs Üzerine Görüşler*. [Ankara]: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- ÇİÇEK, N. (2010), *27 Mayıs'ın Öteki Yüzü: Sivas Kampı*. İstanbul: Lagin Yayınları.
- DUMAN, H. H. (2000), *Erzurum Basın-Yayın Tarihi: 1867-1997*, DUYAP, İstanbul.
- EKİNCİ, T. Z. (2010), *Lice'den Paris'e Anılarım*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ER, A. (2003), *27 Mayıs'tan 12 Eylül'e Hatıralarım*, Alternatif Yayınları, Ankara.
- ERDEMİR, S. (haz.) (1961), *Milli Birliğe Doğru*, cilt 1. Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları, Ankara.
- ERKANLI, O. (1987), *Askeri Demokrasi*, Güneş Yayınları, İstanbul.
- ESİN, N. (2005), *Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları*. İstanbul: Doğan Kitap
- Gaziantep Kültür Dergisi*, Sayı 30, 10 Haziran 1960.
- ILICAK, N. (2010), *50. Yılında 27 Mayıs Yargılanıyor*, Doğan Kitap, İstanbul.
- KANAT, D. (2009), *27 Mayıs Askeri Müdahalesinin İzmir'de Uygulanışı ve Etkileri*, Ege Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi

- KARA, İ. (2008), “27 Mayıs İhtilaline dair bir Hutbe”, *Toplumsal Tarih*, Sayı. 173, s. 42-6.
- KARAKARTAL, B. (1984), “Bir Siyasal Katılma Türü Olarak Referandum ve 1961 Türk Anayasa Referandumunu”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 38(3-4), s. 161-180.
- KARAVELİOĞLU, K. (2007), *Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, Güreer Yayınları, İstanbul.
- KARPAT, K. (der.) (2004), “The Military and Politics in Turkey, 1960-64: A Socio-cultural Analysis of a Revolution”, *Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays* içinde, s. 232-71, Leiden ve Boston: Brill.
- KIRKINCI, M. (2004), *Hayatım – Hatıralarım*, Zafer Yayınları, İstanbul
- NALBANTOĞLU, M. (2008), *27 Mayıs Askeri Müdahalesinin Konya Basımındaki Yansımaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- NAR, A. (1998), *Anadolu Günlüğü*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- ÖZDAĞ, Ü. (2004), *Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayın, İstanbul.
- ÖZDEMİR, N. (2009), *Cumhuriyet Çocuklarının Diliyle Bursa'nın Anısal Tarihi*, Sentez Yayıncılık, İstanbul
- ÖZKAYA, Ş. (2005), *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul
- POPKIN, J. D. (1993), “The Provincial Newspaper Press and Revolutionary Politics”, *French Historical Studies*, 18(2), s. 434-56.
- SAVGI, G. (2006), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Basının Tavrı (1946-2007)*, İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi
- TAYLA, M. (1997), *Bursa Basını: 1868-1983*, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Bursa.
- TOKER, M. (1991), *Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları: Yarı Silahlı, Yarı Külahlı bir Ara Rejim, 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- TOMBUŞ, İ. (t.y.), *Politikada Kırkbir Yıl: 1946-1987*, İzgi Yayınları, Ankara.
- TURGUTCAN, M. (2011), <http://www.palandokengazetesi.net/haber-510-1960-darbesindebasin-sessiz-kaldi-ama-bir-kisi-haric.html> [erişim: 12 Ekim 2012].
- TÜİK (2008), *Halkoylaması Sonuçları: 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*, TÜİK, Ankara.
- TÜİK (2012), *Milletvekili Genel Seçimleri: 1923-2011*, TÜİK, Ankara.
- ÜZEN, İ. (1998), *27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi ve Demokrasi Eğitimi*, Kırıkkale Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- 27 Mayıs Askeri Darbesinde Gerçeği Savunan Yazarlar ve Yazıları* (1996), Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara.
- 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları* (2010), Cilt 1 ve 2, İstanbul: YKY.
- ZURCHER, E. J. (2004), *Turkey: A Modern History*, Londra ve New York: I. B. Tauris.

27 Mayıs 1960-1 Ocak 1961 dönemi içinde incelenen gazeteler:

(Gazete makaleleri dipnotlarda verilmiştir.)

Hâkimiyet Milletindir (Bursa)

Yeni Ant (Bursa)

Hürsöz (Erzurum)

Milletin Sesi (Erzurum)

Gaziyurt (Gaziantep)

Yeni Ülkü (Gaziantep)

Milliyet (Ulusal)

Karayılan (Gaziantep)

Hürriyet, 29 Eylül 1960

Extended Summary

27 May in Anatolia: Bursa, Erzurum, Gaziantep (1960-61)

Abstract

The article presents an effort to understand the experience of 27 May 1960 military intervention in Anatolia. We have focused on three Anatolian provinces (Bursa, Erzurum, and Gaziantep) and a total of six local newspapers for the period between 27 May 1960 and 1 January 1961. Hitherto neglected in studies on 27 May, our aim was to uncover the short-term local experience in order to make a case for a more qualified assessment of the intervention in Turkish politics. By focusing on the provincial press in a sample of three provinces we have been able to demonstrate the diverse manners in which the jubilant part of the population embraced the intervention. Put differently, we have been able to underline the role of agency taken not only by the military administration but also local administrators, local elites, and voluntary groups, associations, and enthusiasts. In addition, we have been able to uncover the extent and nature of propaganda mobilization as well as austerity practices in the local framework we studied. Finally, our research has revealed both the presence and persistence of small-scale protest in the provinces. This point is important for it challenges the well-established notion that 27 May did not meet any resistance.

Key words: 27 May 1960, Bursa, Erzurum, Gaziantep, local newspapers.

The article presents an effort to understand the experience of 27 May 1960 military intervention in Anatolia by focusing on three provinces: Bursa, Erzurum and Gaziantep. Studies on 27 May usually refer to Istanbul and Ankara and neglect the provincial experience. By doing a comprehensive research on six different local newspapers in Bursa, Erzurum and Gaziantep between 27 May 1960 and 1 January 1961, we uncover (a) short-term local effects of the military intervention, (b) similarities in pro-27 May propaganda methods despite regional differences and (c) small scale but persistent protest by diverse methods against the intervention. Our selection of provinces is driven by an effort to maximize representation of local experience in favor of and against the intervention and the subsequent military government. In turn, we selected local newspapers which supported different political parties in the 1950s to make sure our newspaper sample represents various political positions. Local newspapers proved critical in providing us with detailed information that cannot otherwise be obtained by a study of the national press. As indicated in the literature on provincial press, those newspapers were also important in familiarizing the local population with the new central authority and thus contributing to its acknowledgment.

In this study, we have shown the extent and nature of propaganda mobilization as well as discouraging repressive measures taken against the Democrat Party (DP) supporters in Bursa, Erzurum and Gaziantep. We found out similar patterns in pro-27 May propaganda in different provinces as an indicator of the programmatic approach of the military government toward Anatolia. The heavy concentration of propaganda on villages in all those provinces was the mark of an intensive and methodical effort to turn

the peasantry away from the DP. Still, we have been able to show that it was the villages which proved to be epicenters of anti-military protest. We provided plenty of examples regarding different methods and practices of protest in different provinces. And we also uncovered that protest tended to be more aggressive in some provinces rather than others. One contribution of our research to studies on 27 May is then to demonstrate both the presence and diversity of persistent small-scale protest in Anatolian provinces. This point is important for it challenges the well-established notion that 27 May did not meet any resistance.